

AKADEMİK-US		
Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi	Artvin Coruh University Journal of Theological Researches	جامعة أرطوین جوروه مجلة بحوث الإلهيات
Yıl: 2018, Cilt:2, Sayı:1 Sayfa:65-103	Year: 2018, Vol:2, Issue:1 Pages:65-103	السنة: ٢٠١٨، الجلد: ٢، العدد: ١ الصفحة: ٦٥-١٠٣
e-ISSN: 2602-3253	akademikus.artvin.edu.tr	p-ISSN: 2587-0750

Hubeyş et-Tiflîsî'nin Hayatı: Biyografi Denemesi The Life of Hubaysh al-Tbilisi: A Biography Essay

حياة حبيش التفليسي: مقال السيرة الذاتية

Mevlüt POYRAZ

Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Artvin, Türkiye

ORCID:

0000-0002-8832-248X

Dr. Öğr. Üy.
Mevlüt Poraz
e-mail:
mevlutpoyraz@
artvin.edu.tr

Makalenin:

Geliş Tarihi:
07.05.2018
Kabul Tarihi:
01.10.2018
Elektronik Yayın
Tarihi:
05.10.2018

Özet

Bu çalışma; XII. yüzyılın ilk çeyreğinde dünyaya gelmiş aslen Tiflîsli olup birçok ilim dalında eserler telif etmekle birlikte uzun bir süre Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın hizmetinde bulunan büyük bilge Şeyh Ebû'l-Fadl Hubeyş b. İbrahim b. Muhammed et-Tiflîsî'nin hayatını ve eserlerini konu edinmektedir.

Daha ziyade tabipliği ile öne çıkmış olan bilge Hubeyş, tıp, astronomi, dini ilimler, rüya yorumculuğu, şiir, lügat, dil ve edebiyatın yanı sıra insanoğlunun ihtiyaçlarını temin ettiği mesleklerin incelikleriyle ilgili telif ettiği eserler ile İslâm kültür ve ilim hayatına katkıda bulunmuş Müslüman bir ilmi şahsiyettir.

Anahtar kelimeler: Hubeyş et-Tiflîsî, II. Kılıç Arslan, tıp, astronomi, rüya ta'biri.

Abstract

This work is concerned with the works and life of the great wise Ebû'l-Fadl Hubaysh b. Ibrahim b. Muhammed et-Tblisi, born in the first quarter of XII. century and originally from Tbilisi. Along with compiling works in many disciplines, he was in the service of Kilic Arslan II, the sultan of Anatolian Seljuk.

The wise Hubeyş, who has become prominent with his profession of doctor, is a Muslim scholar who has contributed to Islamic culture and science through the works he compiled, which is related to the occupations in which human beings provide their needs as well as medicine, astronomy, religious sciences, dream interpretation, poetry, poetry, language and literature.

Key words: Hubaysh et-Tblisi, Kilic Arslan II, medicine, astronomy, dream interpretation

المخلص

هذه الدراسة تتناول السيرة الذاتية للحكيم الكبير الشيخ أبي الفضل حبيش بن إبراهيم بن محمد التفليسي ومؤلفاته. وهو من مواليد الربع الأول من القرن الثاني عشر الميلادي وله مؤلفات في فنون وعلوم متعددة وكان في خدمة السلطان السلجوقي قليج أرسلان الثاني.

وقد كان المؤلف ممن زود الثقافة الإسلامية والعلمية بأعمال كثيرة؛ فقد برع في مجال الطب وعلم النجوم وتعبير الرؤيا والشعر واللغات والأدب، إضافة إلى ذلك اهتمامه بدقائق المهن والحرف النافعة وتفاصيلها.

الكلمات المفتاحية: حبيش التفليسي، قليج أرسلان الثاني، الطب، علم النجوم، تعبیر الرؤيا.

Giriş:

Çalışmamızın konusu olan şahsiyetin aslen Tiflisli oluşundan dolayı, Tiflis şehrinin siyasi, dini ve kültürel tarihi seyri ve böyle bir âlimi yetiştiren bölgenin ilmi ve kültürel sahadaki arka planından kısaca bahsetmenin elzem olduğu kanaatindeyiz.

Günümüzde Gürcistan Devleti'nin başkenti olan Tiflis, MÖ. IV-III binlerde yerleşim yeri olarak kaydedilmiş olsa da MS. IV. yüzyılda Pers hâkimiyeti altında oluşundan bahsedilen bir belgeyle siyasi adından bahsedilir bir şekilde tarih sahnesine çıkmıştır. V. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kral Wahtang Gorgaslani (446-499?) idaresi altındaki Gürcü krallığıyla Persliler arasında gerçekleşen birçok savaştan sonra Tiflis, Gürcü Kralı Gurgeni'nin 523'te Persliler'e yenilmesiyle şehir Pers hâkimiyeti altına girmiştir. 628 yılında Bizans Kralı Herakleios'un Türklerle anlaşarak şehri ele geçirmesine kadar Pers hâkimiyetinde kalmıştır.¹ Hz. Osman döneminde bölgede yapılan Müslüman fetihleri sonucu Müslüman komutan Habib b. Mesleme'nin verdiği amanname ile sulh yoluyla fethedilmiştir (25/645-646).² Habib b. Mesleme'nin İslâm'ı tebliğ için görevlendirdiği Abdurrahman b. Cüz es-Sülemî'nin faaliyetleri neticesinde Gürcü halkının önemli bir kısmının İslâm'a girmesinin yanı sıra Müslüman kitlelerden de buraya iskân için getirilen halklar olmuştur.³ Böylece bölgenin etnik ve dini yapısında değişiklikler olduğu gibi çeşitlilik de artmıştır. Emeviler döneminde bölgede zaman zaman Bizans'la hâkimiyet mücadelesi verilmiş olsa da bölge Müslümanların elinden çıkmamıştır. 683-764 yılları arasında Gürcistan'a yönelik gerçekleşen Hazar akınlarıyla Tiflis bir ara Hazarların eline geçmişse de⁴ hemen akabinde Abbâsîlerin ilk döneminden itibaren İshak b. İsmâil'in Tiflis'te kurduğu İslâm emirliğiyle Müslüman hâkimiyeti perçinleşmiştir. Abbâsî

¹V. Mînorsky; "Tiflis", *İA* (Meb), İstanbul, 1979, XII/1, 263-279; Mustafa Aydın "Tiflis", *DİA*, İstanbul 2012, XLI/151-153.

²El-Belâzûri Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Dâvud (ö.279/892), *Fütûhu'l-Buldân* (Çev.: Mustafa Fayda), Ankara 1987. s.224, Anlaşmanın ayrıntıları için bkz. 289-290; el-Hamevî, Yakût , *Mu'cemu'l-Buldân*, II/36-37; Ali İpek, "İlk Dönem İslâmî İlimlerde Önemli Bir Merkez Tiflis", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2017, Cilt: IV, Sayı: 8, ss. 73-93, s. 87.

³Mustafa Aydın "Tiflis", *DİA*, İstanbul 2012, XLI/151-153.

⁴Aydın "Tiflis", *DİA*, XLI/151-153.

yönetimiyle yaşadığı sorundan dolayı 852 yılında idaresine son verilen bu emirlikten sonra bölgede hüküm süren Beni Ca'fer ailesi, Müslümanların idaresini üstlenmiş ve Abbâsilerle iyi geçinerek yönetimlerini 1046 yılında Tiflis emiri Ca'fer b. Ali'nin ölümüne kadar sürdürmüşlerdir.⁵ 1046 yılında Tiflisin idaresi geçici olarak Gürcü krallığına geçmişse de⁶ kısa bir süre sonra tarih sahnesine çıkan Selçuklular bölgede hâkimiyetlerini kurmuşlardır.⁷ Daha sonra Türkler buraya kitleler halinde gelip yerleşerek Türk bilim, sanat ve kültürünü burada yerleştirmişlerdir.⁸ 1068 yılından itibaren Tiflis ve civarında da sağlanan Müslüman Selçuklu Türklerinin hâkimiyeti, 1121 yılındaki Didgori Savaşı yenilgisiyle sona ermiş ve Tiflis şehri Gürcü krallığının hâkimiyeti altına girmiştir.⁹

Bölgenin dini yapısı; Gürcistan'da tek Allah inancından sonra güneş, ay ve yıldızlara tapılmaya başlanmış, bu inanç sonrasında bölgede Perslerin hâkimiyetiyle birlikte Gürcüler arasında Zerdüş inancı yayılmışsa da MS. IV. yüzyıldan itibaren Gürcistan'da Hristiyanlık resmi din ilan edilmiştir. İslâmi fetihlerle birlikte bölgede hâkim din olarak İslâm yerini almıştır.¹⁰

Hamevi, Müslümanların Tiflis'i fethinden sonra burada uzun süre kaldıklarını, bilimsel çalışmalar yapıp birçok bilim adamı çıkardıklarını kaydederek ilim ehlerinden birçok kişinin Tiflis'e nispet edildiklerini kaydetmiştir.¹¹ Memmedli de, Tiflis'in Müslümanların ilim kültür merkezi olduğunu, Tiflis Müslüman kütüphanesinin doğuda şöhret bulduğunu, bölgede nizamiye medreselerinin yanı sıra mescitler bünyesinde medreseler, mektepler açıldığını, şairler ve mutasavvıflar yetiştiğini, rasathane işletildiğini ve İslâm sanat ve mimarisinin birçok numune eserinin bölgede nakşedildiğini kaydetmiştir.¹² Ali İpek, Tiflis'te İslâmi ilim kültür hayatının sahabeden Kays b. Sa'd

⁵ Mînorsky; "Tiflis", *İA*, XII/I, 263-279; <http://gdd.org.tr/yazinindevami.asp?id=91>.

⁶ Aydın "Tiflis", *DİA*, XLI/151-153.

⁷ Aydın "Tiflis", *DİA*, XLI/151-153; Şüreddin Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflisi Nispeli Edipleri", *Türk & İslâm Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 6, Mart 2016, s. 11-22; s. 12.

⁸ Şüreddin, "11.-14. Yüzyılların Tiflisi Nispeli Edipleri", s. 12.

⁹ Aydın "Tiflis", *DİA*, XLI/151-153.

¹⁰ Aydın "Tiflis", *DİA*, XLI/151-153; Şüreddin, "11.-14. Yüzyılların Tiflisi Nispeli Edipleri", s. 12.

¹¹ Hamevî, II/36-37.

¹² Şüreddin, "11.-14. Yüzyılların Tiflisi Nispeli Edipleri", s. 12.

b. Ubade el-Ensari'nin Tiflis'e yerleşip burada din ve dini ilimleri öğretmesiyle başladığını ifade ederek İslâmî eğitimin baş hocasının sahabe olduğuna dikkat çekmiştir. Daha sonrada da bölgedeki İslâmî ilimlerin Ehl-i Beyt'e mensup marifet ehli kişiler tarafından yürütüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca Tiflis'te başta hadis olmak üzere, fıkıh, tasavvuf ve İslâmî ilimlerin diğer dallarında çok sayıda ilim ehli yetişmiş olduğu gibi tıp, astronomi ve benzer fen bilim dallarında da, "Tiflîsî" unvanıyla dönemin sayılır bilginleri çıktığını belirtmiş dolayısıyla Tiflis'in kültür ve medeniyet şehri olduğuna ve İslâmî ilimlerde önemli bir merkez olarak tanındığına dikkat çekmiştir.¹³ Araştırmamızın konusu olan meşhur âlim Hubeys et-Tiflîsî ise büyük ihtimalle bölgedeki siyasi idarenin değiştiği bu dönemlerde dünyaya gelmiş, burada geçirdiği çocukluk ve gençlik yıllarını bölgede mevcut olan ilim yuvalarında geçirmiştir. Tiflîsî nisbesine sahip birçok âlim ve meşhur bilgin gibi o da bu zengin Müslüman ilim ve kültür mirasıyla yetişip Müslüman bilginler arasında saygın yerini almıştır.¹⁴

1-Adı, künyesi, nisbesi:

Miladi XII. asrın ilk çeyreğinde dünyaya gelen¹⁵ ve kendisini eserlerinin mukaddimelerinde genellikle Ebû'l-Fadl Hubeys b. İbrahim b. Muhammed et-Tiflîsî olarak tanıtan¹⁶ Hubeys b. İbrahim b. Muhammed¹⁷ b. Kemâleddîn¹⁸, Ebû'l-Fadl künyesi¹⁹ ve Gürcistan'ın başşehri Tiflis'li olduğu veya orayla bir

¹³ İpek, "İlk Dönem İslâmî İlimlerde Önemli Bir Merkez Tiflis, s. 89-90.

¹⁴ Şureddin, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edipleri", s. 13.

¹⁵ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cem'ül-Müellifin*, I-IV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut,1993/1414, I/527-528; Cevat İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" *DİA*, İstanbul 1998, XVIII/ 268-270.

¹⁶ Ebu'l-Fadl Hubeys b. İbrahim et-Tiflîsî, *Vücûhu Kur'an*, (Thk: Mehdi Muhakkik), Tahran,1340, s.10; Mustafa b. Abdullah el-Kostantiniyye er-Rûmî el-Hanefî (h. 1017-1067), *İzâhu'l-Meknûn Zeylu Keşfûz-Zünûn an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Tahkik ve Nâşir: Dârû'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut h.1413/m.1992. VI/; Mehmet Ali Hacıgökmen, "Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine", (Editör: Mehmet Ali Hacıgökmen) *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları*: 5, I. Bsk. Konya 2011, s.240.

¹⁷ Kehhâle, I/527-528.

¹⁸ Bâbânî, *Hediyyetü'l-Ârifin*, <http://www.alwarraq.com> s.140.

¹⁹ Et-Tiflîsî, *Vücûhu Kur'an*, s. 10; Kehhâle, I/527-528; Bâbânî, s. 40; Hacı Halife, Mustafa b. Abdullah eş-Şehîr bi Hâcî Halife ve bi Kâtib Çelebi; *Keşfû'z-Zünûn an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Fünûn* (Thk.: Muhammed Şerâfüddîn), I-II, (Dârû İhyâu't-Turâsî'l-Arabî) Beyrut Ts. II/1379.

ilişkinin bulunması sebebiyle de et-Tiflîsî²⁰ nisbesiyle maruftur. Bu genel isim ve nisbe bilgisiyle birlikte; Dia'da Hubeys maddesinin yazarı Cevat İzgi, Hubeys'in Kifâyetü't-Tıb adlı eserinin Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'ndeki nüshasında (Orhan Gazi, nr. 1120) adının Kemaleddin Bediüzzaman Ebü'l-Fezail Hubeys b. Muhammed b. Hubeys el-Gaznevî şeklinde geçtiğini ve babası İbrahim'den söz edilmediği gibi Tiflîsî nisbesinin yerini de Gaznevî nisbesini aldığını kaydetmiştir. Ayrıca İzgi, *Kâmilü't-ta'bir* adlı eserinde ise (Beyazıt Devlet Ktp., Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, nr. 19.0551) Ebü'l-Fadl Hüseyin b. İbrahim b. Muhammed Tıgılı et-Tiflîsî isim zincirine rastlandığını (*TÜYATOK*, 34/II, s. 8-9. nr. 5) kaydetmiştir ki burada Hubeys ismi yerine Hüseyin ismi geçtiği gibi bir de Tıgılı ismi zikredilmiştir. Bazı kaynaklar da ismi Hubeys yerine "Hüseyin"²¹, "Husayn"²², "Habeş" ve "Hasan"²³ şeklinde kaydedilmiş olsa da bu durum muhtemelen eserlerin çoğaltılması esnasında kâtiplerin okuma-yazma hatasından kaynaklanmış olabilir. Diğer taraftan bazı kaynaklar ve araştırma eserlerinde ismi yine muhtemelen okuma hatasına bağlı olarak Hüseyin Hubeys b. İbrâhîm b. Muhammed şeklinde de yazılmıştır.²⁴ Hubeys b. İbrahim; Bediüzzaman,²⁵ filozofluğundan dolayı el-Hâkim,²⁶ edebiyatla ilgilenmesinden ötürü el-Edîb,²⁷ eş-Şeyh,²⁸ astronomi çalışmalarından dolayı el-Müneccim,²⁹ tıptaki

²⁰ Türkumânî, El-Melikü'l-Eşref Ömer b. Yusuf b. Ömer b. Resûlü'l-Gassânî et-Türkumânî (ö. H.696), <http://www.khayma.com/hawaj>, I/4; et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 10; Kehhâle, I/527-528; Bâbânî, 40; Ayrıca bkz. İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" *DİA*, XVIII/268-270.

²¹ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" *DİA*, XVIII/268-270; İpek, "İlk Dönem İslâmî İlimlerde Önemli Bir Merkez Tiflis", s. 87; Abdullah, Kaya, "Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmî Hayat Ve İlim Adamları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/2 Winter 2008. 212-242; s.229.

²² Ahmed Ateş, "Hicrî VI-VIII. Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1945, C. VII-VIII, Cüz: 2, ss. 94-136. s. 97-98.

²³ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s.10.

²⁴ Hacı Halife, II/1379; Ayrıca bkz. İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" *DİA*, XVIII/268-270; Şüreddin Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edipleri", *Türk & İslâm Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* / Yıl: 3, Sayı: 6, Mart 2016, s. 11-22; s. 13.

²⁵ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" *DİA*, XVIII/268-270; Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edipleri", s.13.

²⁶ Hacı Halife, I/467, II/1818. ; Hacıgökmen, s.240.

²⁷ Hacı Halife, II/1310; et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s.10.

²⁸ Hacı Halife, II/1310; et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s.10; Telli Ahundova, "Medeniyet Tarihinde El Yazma Eserlerin Kaynak Olarak Kullanılmasında Azerbaycan Örneği", <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/pdf,ss.35-48>, s. 39.

²⁹ Hacı Halife, II/1644.

şöhretinden dolayı et-Tabib ve el-Mütetabbib,³⁰ muhtemelen dini ve ahlâkî tutumundan dolayı da Kemâlüddîn,³¹ Şerâfüddîn,³² Cemâlüddîn³³ gibi unvanlarla anılmıştır.

2-Hubeys b. İbrahim'in soyu:

Hubeys b. İbrahim'in hayatının her aşamasına dair bir gizem olduğu gibi onun soyu ve doğum tarihi ve doğum yerine dair bilgilerde de bir kapalılık söz konusudur.

Cevat İzgi, Müstakimzade'nin *Mecelletü'n-nisâb* (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 159b) adlı eserinde iki ayrı Tiflis'den bahsettiğini, bunlardan birinin Azerbaycan'da, diğerinin Türkistan'da yer aldığını kaydettiğini, yine aynı eserinde Müstakimzâde'nin Mahmud adlı bir âlimin *et-Tuhfe* başlıklı eserine dayanarak da Hubeys'in Türkistan'daki Tiflis'ten olduğunu kaydettiğini nakletmektedir. Ayrıca İzgi, Hubeys'in Kifâyetü't-Tıb adlı eserinin Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'ndeki nüshasında (Orhan Gazi, nr. 1120) adının Kemâleddîn Bediüzzaman Ebü'l-Fezail Hubeys b. Muhammed b. Hubeys el-Gaznevî şeklinde geçtiğini ve babası İbrahim'den söz edilmediği gibi Tiflisi nisbesinin yerini de Gaznevi nisbesinin aldığını kaydetmiştir. Bu durum da İzgi'yi, Hubeys'in aslen Gazneli olduğu ve daha sonra Tiflis'e yerleşmiş olabileceği düşüncesine götürmüştür.³⁴ Bu nakil bağlamında Hubeys'in Türkistan Tiflis'ine mensup olabileceği düşüncesinin yanı sıra birçok araştırmacı, onun bugünkü Gürcistan sınırları içerisinde bulunan ancak Hubeys'in yaklaşık doğum tarihleri döneminde Azerbaycan Atabeyliklerine bağlı olan Kafkasya bölgesindeki Tiflis'ten olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla Hubeys'in nisbesinden de anlaşılacağı üzere Tiflis'le bağlantılı oluşu hususunda bir şüphenin olmadığı ancak yukarıda bahisleri geçen Tiflislerin hangisinden olacağı hususunda şüphe ortaya çıkmıştır.

Genel kabule göre, Hubeys'in doğum yeri olarak belirtilen Gürcistan bölgesindeki Tiflis'in XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Selçuklu hâkimiyeti altında oluşunu ve

³⁰ Et-Tiflisi, Vücûhu Kur'an, s.10; Hacı Halife, I/261, 467; Hacıgökmen, s.240.

³¹ Et-Tiflisi, Vücûhu Kur'an, s.10; Türkumânî, I/4; Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflisi Nispeli Edipleri", s. 13; Kaya, "Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlimi Hayat Ve İlim Adamları", s. 229.

³² Hacı Halife, II/1379; Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflisi Nispeli Edipleri", s. 13; Ateş, s. 98.

³³ Et-Tiflisi, Vücûhu Kur'an, s. 10; İpek, s. 87.

³⁴ İzgi, "Hubeys et-Tiflisi" *DİA*, XVIII/268-270.

Malazgirt savaşından (1071) sonra bölgeye birçok Türkmen ailesinin gelip yerleşmesi durumunu değerlendiren Hacıgökmen, Hubeys'in ailesinin de bu süreçte Tiflis'e gelip yerleşen Türkmenlerden olduğu düşüncesine götürmüştür.³⁵ Hubeys'in doğum tarihi döneminde (1110?-1130?) ise bölge, Büyük Selçuklu Devleti'nin Sultanına bağlıken Sultan Sancar'la Melik Mahmud arasında cereyan eden taht mücadelesi sonrası (Save Savaşı 1119) batı bölgesi Sultanı olarak kabul edilen Melik Mahmud'un hakimiyetinde kurulan Irak Selçukluları Devleti'nin³⁶ sahasında kalmıştır. Bu siyasi hareketlilik durumundan dolayı da Hubeys'in Türk soyuyla irtibatı kurulmaktadır. Hacıgökmen, bu değerlendirmesiyle yukarıda zikri geçen Müstakimzâde'nin eserindeki bilgiyi bir nevi te'yid etmekle birlikte -Selçuklu döneminde Türkmenlerin Türkmenistan'dan Tiflis'e gelip yerleştiği bilgisi- onun Azerbaycan Tiflis'inde dünyaya gelmiş olacağının vurgusunu yapmaktadır. Ayrıca Hubeys et-Tiflisi'nin aslen Gazne'li olup sonradan Tiflis'e geldiği ile ilgili ileri sürülen kanaatler hakkında da değerlendirme yapan Hacıgökmen, Hubeys'in eserlerinde kullandığı Farsçanın Horasan deri lehçesi değil Azerbaycan'ın tarihi şehri olan Şirvan Farsçasında oluşunu gerekçe göstererek bu kanaatin yanlış olduğunu da ileri sürmüştür.³⁷ Bu bağlamda değerlendirme yapan Memmedli de Hacıgökmen'in ileri sürdüğü lehçe fikrini desteklemiştir. Ayrıca bazı araştırmalar çerçevesinde; Hubeys'i Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen âlimler içerisinde saymış bununla birlikte yine bazı araştırmaların da onu Azeri Türkü olarak belirttiklerini kaydetmiştir.³⁸ Cemile Alikızı Sadıkova ise, Azerbaycan halkının Ortaçağlarda yetiştirdiği ünlü kişiler arasında saydığı ve fars lügatçılığının öncüsü olarak ileri sürdüğü Hubeys'i, Azeri olarak takdim etmektedir.³⁹ Möhsün Nağısoylu, Hubeys'in Azeri Türkü olduğu kanaatinde olduğunu belirttikten⁴⁰ sonra Azerbaycanlı

³⁵ Hacıgökmen, s.240.

³⁶ Osman Çetin, *Türk-İslam Devletleri Tarihi*, İstanbul 2009, s. 133.

³⁷ Hacıgökmen, s.240.

³⁸ Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflisi Nispeli Edipleri", s. 13.

³⁹ Cemile Alikızı Sadıkova, "Sözlükçülük Tarihinde Farsça-Türkçe İlk Çeviri Sözlüklerinin Ortaya Çıkması", *Türkler Ansiklopedisi, Yeniçağ Türkiye Yayınları*, Ankara 2002, V, 1612-1625.; s. 1613.

⁴⁰ Nağısoylu, Möhsün "Selçuklular Devrinin Ünlü Bilim Adamı Hubeys Tiflisi", II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Bilim ve Düşüncü Sempozyumu Özel Sayısı- Akademik Sayfalar, Cilt:11 Sayı:31Kasım (2011), s.488,

müelliflerden sayıp, Kânunu'l-Adab eserine atfla devrin meşhur lügatçilerinden olduğunu kaydetmiştir. ⁴¹ Telli Ahundova, “Medeniyet Tarihinde El Yazma Eserlerin Kaynak Olarak Kullanılmasında Azerbaycan Örneği” adlı araştırmasında Hubeys'i lehçe değerlendirmesiyle Azerbaycan âlimi olarak takdim etmiştir. ⁴² Hubeys'in Azerbaycan bölgesi âlimi olma durumu yüksek bir ihtimaldir. Ancak Horasan ve Şirvan lehçesi karşılaştırmasıyla onun Gazne'li ya da Tiflis'li oluşuna karar vermek zordur. Bebeklik dönemi yahut çocukluğunun ilk döneminde Gazne'den Tiflis'e gelip bölgenin diline hâkim olabilme durumu da mevcuttur. Dolayısıyla lehçe meselesinden ötürü onu Azeri Türkü, Tiflis doğumlu ya da Tiflis'e yerleşen Türkmenlerdendir gibi hükümlerle nitelemek doğruyu yansıtmamaktadır/yansıtamamaktadır.

Abdullah Kaya ise makalesinde; Hubeys'i “Türkistan'dan Anadolu'ya gelip Sivas'a yerleşen âlimler” arasında zikretmiştir ki, ⁴³ geldiği bölgeyi Kafkasya'dan Türkistan'a kaydırarak Müstakimzâde'nin nakline katılmış gibi gözükmemektedir.

Yukarıdaki değerlendirmelere baktığımızda; gerek Türkmen göçleri değerlendirmesiyle gerek Azerbaycan hâkimiyeti altındaki Selçuklu Türkmenlerinin yaşadığı bölgede dünyaya geldiği düşüncesi çerçevesinde Hubeys'in soy itibarıyla Türk olduğu kanaati ön plana çıkmaktadır. Ancak bu kanaatin mutlak doğrulunu onaylamak mümkün gözükmemektedir. Zira birçok milletin üzerinde hâkimiyet kurduğu bir şehir olan Tiflis, Hubeys'in doğum tarihine tekabül eden yıllara (1110?-1130?) kadar yaklaşık 400 yıl boyunca Müslümanların hâkimiyet sahasında kalmıştır. Bu zaman zarfında da Hazar Türklerine, Gürcü halkına, Arap göçmenlerine, Fars göçmenlerine, Orta Asya'dan göç eden Selçuklu Türkmen boylarına, Azeri Türklerine ev sahipliği yapan bir yerdir. Dolayısıyla Hubeys'in mensubu olduğu milleti ile ilgili ifadesi olmadığı sürece onun Türkmenlerden ya da Azeri Türkü olmasından bahsetmek bir iddia olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserlerinde kullandığı Farsçanın Şirvan lehçesi onun Kafkasya'daki Tiflis şehrinde

⁴¹ Nağısoyly, Möhsün, “Azerbaycan Sözlükçülüğü Tarihine Bir Bakış”, Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Temmuz 2016, s.6-7.

⁴² Ahundova, s. 39.

⁴³ Kaya, “Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmî Hayat Ve İlim Adamları”, s. 229.

oluşuna delil sayılabilecekken onun bu lehçesi etnik kökenine de delil sayılabilir.

3-Doğum tarihi:

Hubeyş'in doğum tarihi ile ilgili net bilginin mevcut olmadığı ancak yazmış olduğu "Kânûn'ul-Edeb" adlı eserinin telif tarihi olan 545/1150-51 senesinden otuz yıl önce dünyaya gelmiş olabileceği düşünülebilir kanaatini bildiren İpek,⁴⁴ onun doğum tarihini yaklaşık 1120 şeklinde ifade etmeye çalışırken, İzgi de, aynı eserin telif tarihini öne sürüp Müellif'in bu eseri yazdığı sırada asgari 25 yaşında olabileceği düşüncesiyle onun XII. yüzyılın ilk çeyreğinde dünyaya gelmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur.⁴⁵ Bu değerlendirmeler makul olmakla birlikte; birçok alanda eser verebilecek ilmi yetkinliğe sahip bu deha düzeydeki âlimin 18-20 yaşında da eser telif etmesi mümkün olmakla birlikte, öğrenim sürecini uzatıp ilmi olgunluğa erişmiş olduğunu düşündüğü 35-40 yaşları döneminde de ilk eserini telif etmiş olması muhtemeldir. Bu ihtimaller onun doğum tarihinin 1110-1130 arası tarihlerde olabileceğine işaret etmektedir.

4-Çocukluğu, gençliği ve tahsili:

Zekâ sahibi, şeyh, âlim, münecim, tabip, lügatçi, mühendislik ilimleri hususunda zengin bilimsel mirasa sahip olduğu gibi edebiyat bilimcisi, şair, naşir olarak da ün kazanmış⁴⁶ çok yönlü bir bilgin olan Hubeyş b. İbrahim'in hayat öyküsü hakkında ne yazık ki ayrıntılı bilgi veren kaynaklara rastlanamamıştır. Onun hayatı hakkında verilen bilgiler, onun eserlerinin önsözlerinde verdiği -çocukluğu, gençliği ve tahsiline yönelik hiçbir açıklamanın yer almadığı- çok kısa ve sığ bilgilerden ibarettir.⁴⁷ Dolayısıyla Memmedli'nin, "*Gnçliğini Tiflis'te geçirmiştir*"⁴⁸ bilgisi ile Murat Kasap'ın "*Tahsilini kendi memleketinde yapmış ve devrinin geçerli ilimlerinde ileri bir seviyeye çıkmıştır*"⁴⁹ gibi Hubeyş'in gençliği ve tahsili hakkında ileri sürdüğü bilgiler, Tiflîsî nisbesiyle ilintili olduğunu göstermekte, dolayısıyla onun Tiflis hayatıyla ilgili bilgilerin tahminlerden öteye gidemediğini göstermektedir.

⁴⁴ İpek, s. 87.

⁴⁵ İzgi, "Hubeyş et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270.

⁴⁶ Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edipleri", s. 13.

⁴⁷ Sadıkova, s. 1613.

⁴⁸ Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edipleri", s.14.

⁴⁹ <http://gdd.org.tr/vazinindevami.asp?id=91>- Murat Kasap. (09/04/2018).

Memmedli'nin, Hubeyş'in çocukluk ve gençlik yıllarına tekabül eden dönemlerde Tiflis ve civarında Müslümanların medrese faaliyetlerinden, Tiflis Müslüman Kütüphanesi'nden, bölgede kurulan "Nizâmiye" medreselerinden ve rasathanelerin varlığından bahsetmesi ve buradaki ilim merkezlerinden birçok âlimin çıktığını belirtmesi,⁵⁰ Hubeyş'in de bu medreselerde ilim tahsil etme ihtimalini ve bölgedeki rasathanelerde Astronomi bilgisine katkıda bulunmuş olma ihtimalini büyük oranda destekleyebilir. Ancak Hubeyş'in bu bölgede doğup büyüdüğüne dair bilgilerin net olmaması nedeniyle bu medreselerdeki eğitiminin netliğinden de bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Aslen Tiflis'li olup farklı bölgede dünyaya gelme durumu, farklı medreselerde ilim tahsil etme ve gençliğini geçirme ihtimali olabileceği gibi eğitim yaşına geldiğinde ailesi tarafından farklı bölgelerdeki medreselerde eğitim görmesi için o bölgeye götürülme veya ailesi tarafından gönderilme ihtimalleri de mümkündür. Bu değerlendirmeye birlikte farklı yer bilgilerine işaret eden kaynak bilgileri de olmadığına göre Tiflis'e ait bir yaşamından ve buradaki tahsilinden bahseden değerlendirmeler kesin olmamakla birlikte daha makul gözükmemektedir. Hubeyş et-Tiflîsî'nin eser telif ettiği sahalarla ilgili eğitim faaliyeti yapan medreseler, Anadolu'da Anadolu Selçukları döneminde XII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren varlık göstermeye başlamıştır.⁵¹ Yani Hubeyş'in buraya gelişinden sonraki döneme rastladığı bununla birlikte onun çalıştığı ilmi sahalarla ilgili medreseler onun yaşadığı dönemde Tiflis ve Arran Devleti sınırlarında mevcut olması durumu, Tiflisî'nin eğitimini Anadolu'ya gelmeden önce özelde Tiflis genelinde ise Kafkasya bölgesinde yaptığını kanıtlamaktadır.⁵²

Hubeyş et-Tiflîsî'nin telif ettiği eserlerin (doğa, ilahiyat, nücum, tababet, rüya yorumu, kimya, fizik, hendese, felsefe, dîlçilik, edebiyat bilimine ait Farsça ve Arapça telif eserleri gibi) çeşitli ilim dallarına ait olması, bu alanlarda da farklı birçok âlimin -tasavvuf şiirinin ünlü temsilcisi Ebü'l-Beka Necmeddin Tiflîsî, Marağa rasathanesinin kurucularından, esas âlimlerinden

⁵⁰ Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edepleri", s.12.

⁵¹ Anadolu'da medreselerin gelişim seyri için bkz. Kocabaş, Osman, Selçuklu Anadolu'sunda Fikirsel Hareket- Bilim Tarihi Serisi (IV) (ESAGEV), Ankara, s.3-4.

⁵² Ayrıntılar için bkz. Memmedli, Şureddin, "Konya Selçuklular Sarayındaki Tiflisli Âlim", Turan Stratejik Araştırmaları Merkezi Dergisi, Yıl: 2010, Cilt:2 Sayı:7, ss. 100-105, s. 101-102.

olmuş hekim Fahreddin et-Hilatî Tiflîsî, Tiflis'in kadısı tayin olunmuş Alaeddin Tiflîsî, derin içerikli rubailer yazarı Ömer Şemseddin Tiflîsî, filozof âlim Mahmut Müeyyededdin Tiflîsî, Kur'an'ın kâmil şerhçisi Humait Sedreddin Dumanîsî, 11. asrın başlarında elli seneye yakın Tiflis medresesinde edebiyat ve Arap dilinde ders vermiş Ebu Muhammed el-Hasan Bender oğlu Tiflîsî, Tasavvufta şöhret bulmuş âlim, seyyah Ebû Ahmet Hamit b. Yusuf el-Hüseyin Tiflîsî, şairlikleriyle temayüz etmiş Bedir Tiflîsî, Seyfeddin Tiflîsî, Kadı Tiflîsî, Kemal Tiflîsî, Latif Tiflîsî gibi ve benzerlerinin-⁵³ Tiflîsî nisbesiyle meşhur olmalarını da göz önünde bulundurursak bu bölgede tahsilini yaptığını dolayısıyla çocukluğunu ve gençliğini de burada geçirdiğini ileri süren değerlendirmelere katılmamız mümkündür.

Memmedli'nin, *"Tarihçi, gazeteci Samson Pirshalava 1934 yılında Paris'te yayınlattığı "Tarihin Gölgeleleri" kitabındaki "Kurucu Davit (1089-1125) ve Hoca İbrahim" makalesinde Hubeys'in babası İbrahim'in müdrik din hadimi, âlim olduğu, Gürcüce'yi güzel bildiği, sık sık kurucu Davit ile görüşüp danıştığı kanaatine varır (Pirshalava 1975: 28)"*⁵⁴ kaydettiği bu bilgiyi dikkate aldığımızda; Hubeys'in âlim bir babanın evladı olması hasebiyle temel eğitimini babasından almış olma ihtimalinin yüksekliğinin yanı sıra kralla münasebet kuran bir babanın evladının da dönemin en iyi eğitim kurumlarında ve en iyi hocaların nezaretinde yetişmesi de olağan hale gelmektedir. Ayrıca bu bilgiyi -sıhhatli kabul edersek tarihi olarak da uyuşmaktadır- Hubeys'in Tiflis doğumlu olup çocukluğunu ve gençliğini burada geçirip bölgede eğitim almış olması hayatının ilk dönemine dair daha net ipuçları vermektedir. Bu nakil bilgiden çıkaracağımız bir diğer sonuç da; Hubeys'in Gürcü olmadığı hususudur. Zira babasının Gürcüceyi güzel bildiği ile ilgili ifade, Gürcü olan için değil olmayan kişi için belirtilir.

Çok yönlü bir ilim adamı kimliğine sahip olan Hubeys'in hocaları ve olması muhtemel talebelerinin bilgisine ulaşamama durumu da ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok alanda eser telif eden Hubeys'in hayatında ciddi bir etkiye sahip olan bir hocası olmamış mıdır? Ya da eserlerinde hocalarından bahsetme gibi bir özelliği mi yoktu. Ulaşılabilmediğimiz ve kısaca değerlendirmesi hakkında bilgi edindiğimiz eserleri çerçevesinde

⁵³ Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edipleri", s. 13.

⁵⁴ Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edipleri", s. 14.

baktığımızda; eserlerinin önsözlerinde hayatının bazı dönemlerine ait ipuçları varken biyografisine işaret eden bir eserden bahis geçmediği gibi işaret bile edilmemiştir. Nedenleri hususunda sorular cevapsız kaldığı gibi; ilim hayatı ve ilmi kişiliğine yön veren hoca tabakası ile olması muhtemel talebe tabakasının bilgisinin olmayışı velut bir âlim olan müellifi bu hususta daha da gizemli hale getirmektedir.

5-Hubeys et-Tiflisi'nin Anadolu'ya gelişi:

Hubeys et-Tiflisi'nin Anadolu'ya nereden geldiği - Kafkasya, Azerbaycan, Türkmenistan gibi yerlerin zikrinden dolayı- ve hangi tarihte geldiği ile ilgili bilgiler de kesin bilinmemekle beraber, XII. yüzyılın birinci yarısında, Gürcü kralları ile Azerbaycan atabeyleri arasındaki siyasi ilişkilerin gerginleşmeğe başlaması üzerine, bu dönemde memleketinden ayrılıp Anadolu'ya geldiği ihtimali yüksektir.⁵⁵ Eğer Gürcistan bölgesindeki Tiflis'ten geldiğini varsayarsak; 1121 yılında, Gürcü Kalı IV. Davit yönetimindeki Gürcü ordusu ile Necmeddin İlgazi b. Artuk (İlgazi Bey) yönetimindeki Selçuklu ordusu arasında gerçekleşmiş ve Gürcülerin galibiyetiyle sona ermiş olan Didgori Savaşıyla güçlenen Gürcü Krallığının 1122 yılında Tiflis'i alması - Müslüman halka hoşgörülü davranılmıştır⁵⁶ ve bölgede Gürcü hâkimiyetini sağlamalarından bir süre sonra yani 1145-1150'li yıllarda ailesiyle birlikte veya bizzat kendisinin Tiflis'ten ayrılıp Anadolu'ya gelmiş olma durumu söz konusudur.

Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın (1155-1192) saltanatı döneminde Anadolu'ya geldiği düşüncesi bazı araştırmacılar tarafından ileri sürülmüştür.⁵⁷ Bu kanaati ileri süren araştırmacılar, II. Kılıç Arslan'ın saltanatı döneminde (1155-1192) Aksaray'ı yeniden inşa edip camiler, medreseler, zaviyeler ve çarşılarla donattıktan sonra buraya Gürcistan'dan, Azerbaycan'dan gaziler, âlimler ve tüccarlar getirttiği⁵⁸ bilgisine

⁵⁵ Hacıgökmen, s.241.

⁵⁶ Ayrıntılar için bkz. Ateş, Erhan, "Selçuklu- Gürcü Mücadelelerinde Bir Dönüm Noktası: Didgori Savaşı (1121) ve Sonuçları" TAD, C.35/S.60, s.73-76, http://konapedia.net/index.php?title=Didgori_Sava%C5%9F%C4%B1 (09/04/2018)

⁵⁷ Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflisî Nispeli Edipleri",s. 13-14; Kaya, "Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmi Hayat Ve İlim Adamları", s.229; İzgi, "Hubeys et-Tiflisi" DİA, XVIII/268-270.

⁵⁸ Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflisî Nispeli Edipleri",s. 13-14; Kaya, "Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmi Hayat Ve İlim Adamları", s.229; İzgi, "Hubeys et-Tiflisi" DİA, XVIII/268-270; Hacıgökmen, s. 241; Seyfettin Kaya, "Türkiye Selçuklularında

dayanarak Hubeys et-Tiflîsî'nin de işte bu sırada Selçukluların başkenti Konya'ya göçüp Selçuklu sultanın hizmetine girdiği düşüncesindedirler.⁵⁹ Ancak bu kanaat sağlıklı gözükmemektedir. Zira Hubeys, 550/1155 yılında tamamladığı "Kifayet-et-Tıp" eserinin önsözünde kitabı, II. Kılıç Arslan oğlu şehzade Kutbettin Melikşah'a ithaf ettiğini kaydetmiştir.⁶⁰ Hubeys'in 550/1155 yılından önce yazdığı eserlerin önsözünde herhangi bir ithaftan bahsedilmeyip 550-551/1155 yılları sonrası yazdığı eserlerinin önsözlerinde II. Kılıç Arslan'ın adına sıkça rastlanması, onun bu tarihten sonra II. Kılıç Arslan'ın hizmetine girdiğini, dolayısıyla II. Kılıç Arslan'ın hâkimiyeti döneminde Konya'da bulunduğunu ortaya koymaktadır.⁶¹ Aksaray'ın ise, II. Kılıç Arslan tarafından yeniden inşası 566/1170-1171 yılında gerçekleşmiş ve yukarıda zikri geçen göçmen gruplarının buraya gelişleri de bu tarihten sonra olmuştur.⁶² Dolayısıyla Hubeys'in Aksaray'ın yeniden inşasından önce Anadolu'ya gelmiş olması netlik kazanmakla birlikte bu gelişin ne zaman gerçekleştiği ise muğlaklığını korumaktadır.

6-Hubeys et-Tiflîsî'nin Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan ile münasebeti:

İlim adamı özelliği taşıyan birinin bir sultanın hizmetine girip, sarayda sultanla yakın mesai yapabilmesi için dikkate değer bir çalışma yahut çalışmalarla temayüz etmesi gerekir. Hubeys et-Tiflîsî de muhtemelen 545/ 1150 yılında telif etmiş olduğu Kânûnu'l-Edep⁶³ isimli eseriyle saray hayatının ve sultanla teşriki mesai yapmanın yolunu açmış ve Konya'da Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı II. Kılıç Arslan'ın hizmetine bu vesileyle girmiştir. Hubeys'in saraya girmesi durumuna gelince; yazdığı eseri Sultan'a takdim edip onun hizmetinde bulunabileceği önerisiyle olabileceği gibi ilmi çevrelerin onun eserini takdir edip böyle bir

Astronomi", Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl:2017, Cilt:6, Sayı:1, ss.85-102, s.89. Aksaray'ın II. Kılıç Arslan dönemi için bkz. Nevzat Topal, "Aksaray'da İki Selçuklu Sultanı: İkinci ve Dördüncü Kılıç Arslan", 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Cilt:5 Sayı:15 (2016). Ss. 79-91; Ramazan Ata; "Osman Turan'a Göre Anadolu Selçuklu Devleti Zamanında Aksaray", ESOSDER (2016), C.:15 Sayı: 57, ss.568-578.

⁵⁹ Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edipleri", s. 13-14; Kaya, "Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlimi Hayat Ve İlim Adamları", s.229.

⁶⁰ Sadıkova, V/1614.

⁶¹ Sadıkova, V/1614.

⁶² Turan, Osman, "Kılıç Arslan II", İA (MEB), İstanbul, 1977, VI/701; Özyayın, Abdulkerim, "Kılıç Arslan II", DİA, XXV/399-403. İstanbul, 1998.

⁶³ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 9.

âlimden istifade edebileceği durumunun sultana arz edilmiş olmasıyla da gerçekleşmiş olması mümkündür. Sultan II. Kılıç Arslan'ın tahta çıktığı dönemde (550/1155) bitirmiş olduğu "Kifâyetü't-Tıbb" adlı eserini⁶⁴ Sultan'ın oğlu Kutbuddîn Melikşah'a ithaf etmesi de⁶⁵ Hubeyş'in sarayla irtibatının II. Kılıç Arslan'ın sultanlığının ilk yılında başladığını göstermektedir. Genel kanaate göre; Hubeyş, II. Kılıç Arslan'ın ömrünün sonuna kadar da Konya'da onun yanında sarayda hayatını idame ettirmiştir.⁶⁶ Mikail Bayram, Hubeyş'in Beyânü's-Sinaat eserine atıfta bulunurken, bu eserin II. Kılıç Arslan döneminde Kayseri'de yaşadığı sırada telif ettiğine dikkat çekmiş⁶⁷ ancak biz Hubeyş'in Kayseri'deki hayatına dair araştırma kaynaklarında bir bilgiye ulaşamadık. Konuyla ilgili muhtemel diye sunulan bir bilgi var ki; o da Kayseri'deki Gevher Nesibe Hatun tıp medresesinin müderrisliğini yapmasıyla ilgilidir. Bu bilginin de konuyla ilgili kısmında münakaşasını yaptık ancak buradaki muhtemel görevi II. Kılıç Arslan'ın ölümünden (1192) çok sonra yani 1206 yılında gerçekleşmiş olması durumudur. Dolayısıyla Hubeyş'in Konya'daki hayatına dair eserlerinde bilgiye ulaşılırken Kayseri hayatına ait bir bilgimizin olmadığını belirtmeliyiz. Hubeyş et-Tiflîsî'nin Konya'da bulunduğu zaman zarfında sarayda kalması, telif ettiği eserlerin bazılarını bizzat Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın talimatıyla yazması - Vücuhu Kur'an⁶⁸ gibi-⁶⁹ ve yazdığı eserlerinin bazılarını- Kâmilü't-Ta'bir⁷⁰, Tercümânü'l-Kavâfi⁷¹ gibi- ona ithaf etmesi de⁷² sultanın nazarında önemli bir yer edindiği ortaya koymaktadır.

⁶⁴ Et-Tiflîsî, Vücuhu Kur'an, s. 9; Sadıkova, V/1614.; Nağısoylu, "Selçuklular Devrinin Ünlü Bilim Adamı Hubeyş Tiflîsî", s. 488.

⁶⁵ Sadıkova, V/1614.

⁶⁶ Sadıkova, V/1614; Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edepleri", s.14; Şeşen, Ramazan, "Türk-İslâmî Dönemde Türk Kültür ve Medeniyeti.", DİA, İstanbul 2012, 41/490-493.

⁶⁷ Mikail Bayram, Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam Ve Ahiliğin Doğuşuna etkisi", Türkiyat Araştırmaları Dergisi Sayı: 10 (2001), s. 6.

⁶⁸ Et-Tiflîsî, Vücuhu Kur'an, s. 9.

⁶⁹ Et-Tiflîsî, *Beyân, Mukaddime*, s. 1; İpek, s.87.

⁷⁰ Turan, "Kılıç Arslan II", İA (MEB), VI/700-701; Özyaydın, "Kılıç Arslan II", DİA, XXV/399-403; Ateş, "Hicri VI-VIII. Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s. 97; Kocabaş, Selçuklu Anadolu'sunda Fikirsel Hareket- Bilim Tarihi Serisi (IV) ESAGEV, Ankara.

⁷¹ Recep Uslu, "Selçuklularda Müzik ve Literatürü", Türkler Ansiklopedisi, Yeniçağ Türkiye Yayınları Ankara 2002, VI/ss. 258-281., s. 269; Özyaydın, "Kılıç Arslan II", DİA, XXV/399-403; Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edepleri", s. 11-22; S.17. ; Kaya,

II. Kılıç Arslan'ın dostluğunu kazanıp ondan büyük ilgi gören Hubeyş Et-Tiflîsî, Sultan'ın yanında birçok yere gitmiş ve felsefi konulara ilgi gösteren sultanın huzurunda ilmi toplantılara katılmıştır.⁷³ Süryani Patriği Mikhail Vekayinâmesi'nde; Sultan Kılıç Arslan'ın kendisine değer verip kendisiyle ciddi şekilde ilgilendiğini ve Malatya'da bir ay sultana misafir olduğunu belirttikten sonra sultanın yanında ve onun emriyle belîğ bir İranlı olan filozof Kemâleddin ile İncil'deki sözler hakkında mükâleme yaptığını⁷⁴ kaydetmiştir. Cevat İzgi, bu bilgiye dayanarak: "*Genellikle çok yönlü âlimlere "filozof" anlamında "hâkim" ünvanının verilmesi, Hubeyş'in de, II. Kılıç Arslan ile oğullarından Kutbuddîn Melikşah'a bazı eserlerini ithaf etmiş olması ve kendisinin Kemâleddîn lakabıyla anılması, ayrıca Takvimü'l-edvîye ve Üsûlu'l-melâhim adlı eserlerinin önsözünde "el-Hâkim Kemâlüddîn" şeklinde tanıtılması gibi hususlar dikkate alınırca Süryani Mikhail'in bahsettiği Kemâleddîn'in Hubeyş et-Tiflîsî olduğu söylenebilir.*"⁷⁵ kanaatini ileri sürmüştür ki, bazı araştırmacıların da aynı kanaatte olduğu bu düşünce⁷⁶ makul gözükmektedir.

Süryani Mikhail, Astrologların masalına dair bir hikâye nakletmiştir ki, bu hikâyeye göre; Astrologlar, yaklaşık otuz yıl boyunca 1186 yılının Eylül ayında yedi yıldızın Terazi burcunda birleşeceği buna bağlı olarak da Nuh tufanına benzer bir felaketin olacağını ancak bu felaketin suyla değil fırtınayla olacağına dair haberler yaymışlardır. Bazı hükümdarlar ise bu haberler üzerine yer altı şehirleri yaptırmışlar ve belirlenen günde de birçok halk mağara ve yer altı şehirlerine girmişler ancak böyle bir felaket olmamıştır.⁷⁷ Bu olayın benzer hikâyesini anlatan Abu'l-Farac ise; bütün hey'etçilerin umumi bir tufan olacağını, dünyanın müthiş bir kasırgaya uğrayacağını, bütün insanlık âleminin Nuh zamanında olduğu gibi helak olacağını ve suların bütün dünyayı kaplayacağını bildirmeleri üzerine; Sultan II. Kılıç Arslan'ın bu

"Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmi Hayat Ve İlim Adamları", s.230; Hacıgökmen, 245,248; İpek, s.88.

⁷² Et-Tiflîsî, *Beyân, Mukaddime*, s. 1; Hacıgökmen, s. 241; İpek, s. 87.

⁷³ Kaya, "Türkiye Selçuklularında Astronomi", s.89.

⁷⁴ Süryani Patrik Mihail, *Vekainâmesi*, II. Kısım, (Çev.: Hrant Andreasyan), Byy. 1944., s. 264.

⁷⁵ İzgi, "Hubeyş et-Tiflîsî" *DİA*, XVIII/268-270.

⁷⁶ Kaya, "Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmi Hayat Ve İlim Adamları", s.230.; Hacıgökmen, s.242; Özaydın, "Kılıç Arslan II", *DİA*, XXV/399-403.

⁷⁷ Ayrıntılar için bkz. Süryani Vekainâmesi, s. 272-274.

budalaca laflara inandığını ve yığın yığın paraları boşa harcadığını ancak böyle bir olayın gerçekleşmediği⁷⁸ bilgisini vermiştir.

Cevat İzgi, yukarıdaki nakli yapılan kehanete dair bilgilerin doğru çıkmaması üzerine; Sultan II. Kılıç Arslan'ın müneccimbaşını öldürtmek istediğini ancak nükteli cevabı karşısında bundan vazgeçip azletmekle yetindiğini, II. Kılıç Arslan devrinde, özellikle kaleme aldığı üç astroloji kitabı ile tanınan ve saraya yakınlığı bilinen en önemli müneccimin Tiflîsî olması sebebiyle azledilen kişinin de o olabileceği⁷⁹ kanaatini ileri sürmüştür. Ancak kehanet vakıası hususunda nakilde bulunan mezkur eserlerde müneccimbaşının azline dair bir bilgi geçmemektedir. Süryani Mikhail, bu kehanet olayıyla ilgili ne II. Kılıç Arslan'ı ne de müneccimbaşıyla münasebeti hususunda hiçbir bilgi nakletmemiştir. Abu'l-Farac'a gelince o, bir hey'etçinin (muhtemelen kastettiği müneccimbaşı) kehanetle ilgili genel kanaate katılmakla birlikte bu kehanetin gerçekleşmeyeceği hususunda yazı yazıp sultana garanti verdiğini, beklenen olayın tarihinden sonra da sultanın sorusuna nükteli cevap⁸⁰ vererek ödül aldığını⁸¹ kaydetmiştir. Dolayısıyla Cevat İzgi'nin, II. Kılıç Arslan devrinde, özellikle kaleme aldığı üç astroloji kitabı ile tanınan ve saraya yakınlığı bilinen en önemli müneccimin Tiflîsî olduğu bilgisine istinaden azledilen kişinin de Hubeys et-Tiflîsî olması düşünülebilir⁸² kanaati tutarlı gözükmemektedir. Zira azledilme olmadığı gibi ödülünden bahsedilmektedir. Kanaatimize göre de âlim ve hâkim/filozof

⁷⁸ Ayrıntılar için bkz. Gregory Abû'l-Farac, Abû'l-Farac Tarihi I-II, (Türkçeye Çeviren: Ömer Rıza DOĞRUL), 2. Bsk. TTK Basımevi, Ankara 1987, II, 438-439; Ayrıca bkz. Turan, "Kılıç Arslan II", İA, VI/700-701.

⁷⁹ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270; Ayrıca bkz. Turan "Kılıç Arslan II", İA, VI/700-701; Hacıgökmen, s.243.

⁸⁰ Nükteli cevap meselesi: Meşhur heyetçilerden biri diğerlerinin kanaatine katılmakla birlikte "Bunlar hesaplarında yanıldılar" dedi. Sultan kendisini çağırarak buna dair sual sorunca da aynı cevabı verdi ve kehanetlerinden birinin de vukubulmayacağını ve insanoğullarının bir felakete uğramayacağını bildiren bir beyannâme yazdı. Sultan Bunun böyle olacağını nereden bildiğini sorunca, o da şu cevabı verdi: "Yeryüzünü tufan kaplayacak olursa beni muaheze edecek bir kimse hayatta kalmaz. Olmazsa ben doğruyu söylemiş olduğum için ayrıca mükâfat görürüm. Sultan da güldü ve ona bir atıyye verdi. Bkz. Abû'l-Farac, II/439.

⁸¹ Abû'l-Farac, II/439.

⁸² İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî", DİA, XVIII/268-270.

sıfatlarını taşıyan bir bilge –eğer vakıa doğruysa- bu nükteli cevapla kurtulabilir ki bu da ancak Hubeyş et-Tiflîsî'dir.

7-Kutbuddîn Melikşah ile Münasebetleri:

Bazı araştırmacılar, Hubeyş- et-Tiflîsî'nin Sultan II. Kılıç Arslan'ın azlinden veya vefatından sonra Sultan'ın oğullarından Sivas valisi Kutbuddîn Melikşah'ın (590-593/1194-1197) yanına gittiğini⁸³ onun hizmetinde bulunduğu, kendisine bazı eserlerle birlikte özellikle Kifâyetü't-Tıb adlı eserini ithaf edip bizzat kendisine takdim ettiğini⁸⁴ ve Kutbuddîn Melikşah tarafından da büyük ilgi gördüğünü ileri sürmüşlerdir. Bu kanaatlerini ise 550/1155 yılında tamamlayıp⁸⁵ kendisine ithaf ettiği eseri sunmasına bağlamaktadırlar. Diğer taraftan Hubeyş et-Tiflîsî'nin II. Kılıç Arslan tarafından görevden alındıktan sonra Sivas'a gittiğine yönelik bilgiler de ileri sürülmüştür.⁸⁶ Bu görevden alınıp sürülmesi mevzuu münecimliğine bağlı olarak olası felaketi haber vermesi ve felaketin de gerçekleşmemesi üzerine olduyorsa bahsi geçen olayda böyle bir cezanın verildiğine yönelik bir bilgi mevcut değildir. Zira konuyla ilgili rivayetin kaynaklarında Hubeyş'in azlinden bahsedilmemektedir. Hubeyş'in, Kutbuddîn Melikşah'ın hâkimiyet döneminde gittiğini varsayarsak, bu değerlendirmenin sıhhati zayıf gözükmemektedir. Zira eserin ithafı ya da eserin takdimi ve Müellif'e Kutbuddîn tarafından ilgi gösterilmiş olması onun orada ikametine delil teşkil etmez. Bu çok kısa süreli bir ziyarette de gerçekleşmiş olabilir. Bu eserin takdimi, Sultan II. Kılıç Arslan'ın devleti oğulları arasında paylaştırıp kendisi Konya'da büyük Sultan olarak görevini sürdürürken oğullarını melik sıfatıyla kendisine bağlı yarı bağımsız yöneticiler olarak tayin ettiği (muhtemel taksimat 1182-1186) dönemden önce de meliklik döneminde de gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Bununla birlikte Kutbuddîn Melikşah 1188 yılında kendisini zorla veliaht tayin ettirip, sonrada 1190 yılına kadar babasıyla iktidar savaşı vermiş

⁸³ Kaya, "Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmi Hayat Ve İlmi Adamları", s.230.; Memmedli, "Konya Selçuklular Sarayındaki Tiflisli Alim", s.102.

⁸⁴ İzgi, "Hubeyş et-Tiflîsî", DİA, XVIII/268-270.; Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflisli Nispetli Edipleri", s. 11-22; S.14.; Hacıgökmen, s.242.; Kaya, "Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmi Hayat Ve İlmi Adamları", s.230.; Ateş, "Hicri VI-VIII. Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s.101.

⁸⁵ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 9.

⁸⁶ Kaya, "Türkiye Selçuklularında Astronomi", s.89; Memmedli, "Konya Selçuklular Sarayındaki Tiflisli Alim", s.102.

birisidir. Daha sonrasında kardeşleri arasında bu mücadeleyi sürdürmüştür.⁸⁷

Çok değerli vasıflara sahip bir âlimin - Kutbuddîn Melikşah'ın muhtemel baskısı hariç- II. Kılıç Arslan'ın vefatından sonra; babasına karşı saygısız bir şekilde mücadele etmiş olan Kutbuddîn Melikşah'ı tercih edip onun hizmetine girmiş olması - ki Kutbuddîn Anadolu Selçuklu Sultanı da olamamıştır- büyük bir vefasızlık olmakla birlikte böyle bir âlim için de şık gözükmemektedir. Kanaatimiz Kutbuddîn'in babası büyük sultanla iyi geçindiği dönemde Hubeys de ona Kifâyetü't-Tıb adlı eserini takdim etmiş ve ona değer verdiği için karşılaştıklarında da ondan iltifat görmüştür. Ancak Sivas'a gidip onun hizmetinde bulunmuş olamaz. Saraydan uzak bir şekilde Sivas'ı yaşam yeri seçmiş olma ihtimaliyle birlikte; Selçuklu sultanlığına geçmiş olan Gıyaseddin Keyhüsrev'in sultanlığında (Konya'da) hizmetini sürdürmüş olabileceği de yaşlılığını gerekçe göstererek saray hizmetinden çekilmiş olması da muhtemeldir.

8-Hubeys et-Tiflîsî'nin İlmî Faaliyetleri ve Eserleri:

Birçok dile hâkim olmakla birlikte farklı ilmi sahalarda çalışma yapmış olan Hubeys et-Tiflîsî, 30'a yakın eser kaleme almış velut bir âlimdir.⁸⁸ Ana dili olduğu düşünülen Farsçanın⁸⁹ haricinde Arapça, Latince ve Süryanice'yi çok iyi derecede bilmekle birlikte⁹⁰ muhtemelen babasından, çocukluk ve gençlik yıllarında çevresinden öğrendiği kadarıyla Gürcüce'ye hâkim birisidir. Latineden eserler çevirecek ve Süryanice de Süryani patrikle tartışmalar icra edecek kadar dil bilgisine hâkim olmakla birlikte eserlerini Arapça ve Farsça telif etmiştir.

Hubeys'in eserlerinin büyük bir kısmını Farsça yazmasıyla ilgili Sadıkova şu değerlendirmeyi yapmıştır: *"Selçuklu sultanları sarayında yazılan eserlerin dilinin Farsça olması tercih edildiği için başarılı ve verimli dönemini bu saraylarda ortaya koyan Hubeys et-Tiflîsî, eserlerinin ekseriyetini Fars dilinde yazmış, düşüncelerini halkın*

⁸⁷ Ayrıntılar için bkz. Abdülkerim Özaydın: Fahameddin Başar, İslâm Tarihi, (Kayıhan Yayınları) İstanbul, ts. VIII/149-151; Halil Arslan; II. Kılıç Arslan'ın Çocukları Arasındaki Mücadeleler ve Bu Mücadelelerin Neticeleleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2008.

⁸⁸ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270; Hacıgökmen, s.248.

⁸⁹ Süryani Mihail, II/265.

⁹⁰ Kaya, "Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmî Hayat Ve İlim Adamları", s.230; Hacıgökmen, s.242.

anlayabileceği sade bir dilde ifade etmeğe çalışmıştır. O'nun Türk dilinde yazdığı eserlere rastlanmamıştır.”⁹¹

Çeşitli alanlardaki çalışmalarıyla tanınmış ilmî şahsiyetlerden⁹² olan Hubeyş'in eserlerini telif ettiği ilmi alanlar ise şunlardır: başta Tıp ilmi olmak üzere farmakoloji (eczacılık), Filoloji (dil ve edebiyat, lügat) Astronomi, Dini ilimler, rüya yorumculuğu, mesleklere dair eserler ve felsefedir.⁹³

Hacıgökmen, Cemâleddîn Kıftî'ye atıfla Hubeyş ibnü'l-Hasan el Asım adlı tabibin Calinus'un birkaç eserini Yunanca'dan Arapça'ya çevirdiğini nakletmiş, E. Nesirov'unda bu kişinin Kemâlüddîn Hubeyş et-Tiflîsî olduğunu ifade ettiğini kaydetmiştir. Hubeyş et-Tiflîsî de Calinuss'tan tıp eserleri çevirmiştir⁹⁴ ancak burada bahsi geçen Hubeyş, Hubeyş İbnü'l-Hasan el-Asım ismiyle verilmiştir⁹⁵ ki bu Tiflîsî nisbesine sahip Hubeyş et-Tiflîsî değildir. Zira burada bahsi geçen Hubeyş, -yaklaşık IX. yüzyılda yaşamış- Süryani hekim ve mütercim olan Hubeyş b. el-Hasan el'A'sem ed-Dımaşki'den başkası değildir.⁹⁶

Gerçekten birçok sahada eser telif etmiş olan Hubeyş et-Tiflîsî, Cevat İzgi'nin de belirttiği gibi İslâm ve Osmanlı kaynaklarında pek sözü edilmeyen bir müelliftir.⁹⁷ Ancak günümüzde gerek Türkiye'de gerek Azerbaycan'da gerekse İran'da hayatına ve eserlerine dair araştırmalar yapılmaya başlamıştır. Ancak onu gerçek manada anlayıp tanıyabilmek için telif ettiği eserleri temin etmek ve içeriğini ilim dünyasına açmak için ciddi çalışmalara da ihtiyaç duyulmaktadır.

Hubeyş et-Tiflîsî'nin telif ettiği eserleri; konu başlıkları bağlamında ele alıp, araştırmacılar tarafından tespit edilebildiği kadarıyla bu eserlerin orijinal el yazmalarının ya da el yazma nüshalarının bulunduğu kütüphanelerle ilgili bilgilerin yanı sıra eser hakkında yapılan tahkik ve literatür çalışmaları varsa onlara değinilecek, akabinde tespit edilebildiği kadarıyla eserin içeriği hakkında bilgi naklinde bulunacağız.

8.1-Tıp ile ilgili eserleri:

⁹¹ Sadıkova, V/1614.

⁹² İpek, s. 86; Sadıkova, V/1613.

⁹³ İpek, s. 86. Memmedli, “11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edipleri”, s. 11-22; S.14; Hacıgökmen, s. 243.

⁹⁴ İzgi, “Hubeyş et-Tiflîsî” DİA, XVIII/268-270.

⁹⁵ Hacıgökmen, s.242.

⁹⁶ Kutluer İlhan, “Hubeyş b. Hasan”, DİA, XVIII/267-268.

⁹⁷ İzgi, “Hubeyş et-Tiflîsî” DİA, XVIII/268-270; Hacıgökmen, s. 248.

Sarayda sultanın tabipliğini yapan Hubeys Et-Tiflîsî, tıbbâ ve eczacılığa dair elde ettiği bilgi ve tecrübelerini ilim dünyasına açmak için birçok eser telif etmiştir. Bu eserlerden isim ve içerik bilgileriyle tespit edilenleri şunlardır.

1-Takvîmü'l-Edvîyetü'l-Müfrede:

Kifâyetü't-Tıbb'ın mukaddimesinde bahsi geçen ve Arapça olarak telif edilen bu eser⁹⁸; Câlînûs'un (Galen), Huneyn b. İshak, Ebû Bekir er-Râzî, İbn Abdân el-Ahvâzî, Ali b. Abbas el-Mecûsî, Ebû Sehl el-Mesîhî, İbn Butlân, İbn Sînâ, İbn Cezle gibi birçok tabibin tıp eserlerinin incelenmesi sonucu telif edilen 743 ilaçtan Arapça, Farsça Yunanca, Latince ve Süryanice adlarıyla bahseden Farmakolojiye dair kitaptır.⁹⁹ Çok yönlü bir âlim olan Resûlî Hükümdarı el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî (640/1242-695/1296) de Hubeys'in tıp eserlerinden istifade edip dönemin tıp yaklaşımıyla *el-Mu'temed Fi Müfredâtü't-Tıbb adlı* Farmakolojiye dair eserini telif etmiştir.¹⁰⁰ İpek, bu eserin birinci cetvelinde Arapça, Farsça, Süryanî, Latin ve Yunanca ilaç adlarına yer verildiğini, eserin ikinci cetvelinde ise, bu ilaçların mahiyetleri, faydaları, yan etkileri ve kullanım ölçeklerinden bahsedildiğini¹⁰¹ kaydetmektedir. Hubeys'in Sa'deddin Şerefülİslâm Seyyidü'l-Küttâb Ebü'l-Mehâsin Esad b. Hüseyin el-Katib'e ithaf ettiği¹⁰² bu eserin nüshaları İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi (Ayasofya koleksiyonu, nr 3600; Şehit Ali Paşa koleksiyonu, nr 1887)'nde mevcuttur.¹⁰³

2-Kitâbü Minhâcü't-Tıbb: Çeşitli tıbbî açıklamalar ihtiva ettiği düşünülen bu eserin, 558/1163 yılında telif edilmiş Kitâbü Telhîsî İle'l-Kur'an adlı eserinden önce yazıldığı¹⁰⁴ bilgisinin dışında hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmadığı gibi aslı veya nüshası da henüz tespit edilememiştir.

3-Tahsîlü's-Sıhha bi'l-Esbâbi's-Sitte: Tıp eserlerinin mecmuasının yedinci risalesi olan bu eser¹⁰⁵ hakkında bilgi veren Cevat İzgi, müellifin Arapça yazdığı bu eseri telif ederken eski ve yeni hekimlerin eserlerinden yararlanarak dört risâle şeklinde

⁹⁸ İpek, s. 88.

⁹⁹ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270; Hacıgökmen, s. 243-244.

¹⁰⁰ Recep Şentürk, "el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî", DİA, XXIX/67-68.

¹⁰¹ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 11; Ayrıntılı bilgi için bkz. İpek, s. 88.

¹⁰² Hacıgökmen, s. 243-244.

¹⁰³ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270; Hacıgökmen, s. 243.

¹⁰⁴ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270; Hacıgökmen, s. 243.

¹⁰⁵ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 11.

tertip ettiğini ve kitabın bir nüshasının Musul'da (Yahyâ Paşa el-Celîlî Medresesi, nr. 236), başka bir nüshasının da British Museum'da (Or., nr. 8296) kayıtlı olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁶

4- Kifâyetü't-Tıb: Takvîmü'l-Edviye'den sonra telif edilen bu eser Farsça olarak yazılmış olup II. Kılıç Arslan'ın oğullarından Sultan Ebü'l-Hâris Kutbuddîn Melikşah'a ithafen yazılmış ve ona sunulmuştur.¹⁰⁷ Hubeys et-Tiflîsî'nin bu eserinin bir nüshası Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nde (Orhan Gazi Koleksiyonu, nr. 1120)¹⁰⁸ bulunurken eski Sovyetler Birliği ülkesinde (S. Petersburg, Taşkent),¹⁰⁹ Özbekistan Taşkent Şark Yazmaları Kütüphanesinde ve Almanya Frankfurt Gota Kütüphanesinde de başka nüshaları mevcuttur.¹¹⁰

Müellifin bu eseri; İran'da Farsça olarak Zehra Parsapür tarafından tashih edilip basılmıştır.¹¹¹

5- Beyânu't-Tıb: Farsça olarak telif edilmiş olan bu eserin bir nüshası, Tahran Medresetü Âlî Sipehsalar Kütüphanesinde mevcut ¹¹² olup (nr. 826) koleksiyon numarasıyla muhafaza edilmektedir.¹¹³

6- Edviyeti'l-Edviye: el-Edviyetü'l-Müfrede ve Keyfiyetü Ehazuhâ ve Siğatuha adlı eser tıp ile ilgili risâleler mecmuası olup,¹¹⁴ Tıp müfredatıyla ilgili olan ve kaynaklarda özel bir şekilde adı geçmeyen bu Arapça eserin bir nüshası, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde (Veliyyüddin Efendi koleksiyonunda nr. 2540/2) bulunmaktadır.¹¹⁵

7-Şerhu ba'dî'l-Mesâili'l-Esbâb ve'l-Alâmâti Müntehabati min'el-Kânûn: Tıp risaleleri mecmuasının altıncı risalesi olan bu eser,¹¹⁶ İbn Sînâ'nın el-Ğânûn'undan hastalıkların

¹⁰⁶ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270; Ayrıca bkz. Hacıgökmen, s. 244.

¹⁰⁷ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 13; Ayrıca bkz. İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270; Ateş, "Hicrî VI-VIII. Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s.101.

¹⁰⁸ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270.

¹⁰⁹ Sadıkova, V/1614.

¹¹⁰ Hacıgökmen, s. 244; Ateş, "Hicrî VI-VIII.Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s.101.

¹¹¹ Et-Tiflîsî, Kifâyetü't-Tıb, (Tashih: Zehra Parsapür), Nâşir: Piyuhişğâh-i Ulûm-i İnsâni ve Mütâlaâti Ferhengi, İran.

¹¹² Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s.11.

¹¹³ Hacıgökmen, s.243.

¹¹⁴ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 10-11.

¹¹⁵ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270.

¹¹⁶ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 12.

sebepleri ve arazlarıyla ilgili olarak seçilmiş bazı meseleleri açıklayan¹¹⁷ tıp ve farmakolojiye dair bilgileri içermektedir.¹¹⁸

8-İhtisâru Fusulî'l-Bükrat: Tıp risaleleri mecmuasının dokuzuncu risalesi olan bu eser,¹¹⁹ Hipokrat'ın İslâm dünyasında Kitâbü'l-Fuşûl adıyla bilinen Aforizmoi'sının Arapça muhtasarıdır.¹²⁰ Amerika'da Briston Üniversitesi Kütüphanesinde (H. 1108 yılına ait 347 sayfalık) bir nüshası mevcuttur.¹²¹

9-Sıhhatü'l-Ebdân: Kâmilü't-Ta'bir kitabının mukaddimesinde zikredilmiş¹²² olan bu Arapça eserin telifi Kâmilü't-Ta'bir'den önce tamamlanmıştır.¹²³ Ancak bu eserin hiçbir yazma nüshasına rastlanmamıştır.¹²⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, eserinde bu eseri ve müellifini zikretmiş ve bu eserin Hubeys et-Tiflîsî'nin tıp eseri olduğunu kaydetmiştir.¹²⁵

10-Mecmuatu'r-Risaleti't-Tıbbiyye: Tıbbıya dair Arapça olarak yazılan eserlerin bir kısmını içinde bulunduran risaleler mecmuasıdır. Bu mecmua içerisinde; Takdimetü'l-İlac ve Bezrekâtü'l-Minhâc¹²⁶, Rumuzü'l-Minhac ve Künûzu'l-ilac¹²⁷, Lübabü'l-Esbâb¹²⁸, Ris'âletü fi ma yeteallag bi'l-Ağziyeti'l-Mutlakati ve'l-Edviye¹²⁹, Er-Risâletü'l-Müteârife bi esmâil Müterâdife¹³⁰, Tahsilü's-Sıhha bi'l-Esbâbü's-sitte¹³¹, Edviyyatü'l-Edviyyat¹³², Risâletü'l-Mütea'rifa adlarında dokuz risale mevcuttur. Hacıgökmen, bu eserin mevcut olan tek nüshasının ABD'de Princeton University Library nr. 1108'de muhafaza edildiğini kaydetmiştir. Burada ismi geçen bazı risaleler hakkında yukarıda kısmi bilgiler sunulmuştur.¹³³

¹¹⁷ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270.

¹¹⁸ Hacıgökmen, s. 244.

¹¹⁹ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s.10.

¹²⁰ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270; Hacıgökmen, s. 244.

¹²¹ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, 10.

¹²² Ateş, "Hicrî VI-VIII. Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s.103.

¹²³ Hacı Halife, II/1379-1380; İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270.

¹²⁴ Hacıgökmen, s. 244.

¹²⁵ İsmail Paşa el Bağdadi, İzâhu'l-Meknûn, II/64.

¹²⁶ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 11; İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270.

¹²⁷ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 12; İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270.

¹²⁸ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 13; İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270.

¹²⁹ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 12.

¹³⁰ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 12.

¹³¹ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 11.

¹³² Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 10-11.

¹³³ Hacıgökmen, s. 244-245.

11- Tıp ile ilgili tercüme eserleri: Hacıgökmen, Hubeys et-Tiflîsî'nin klasik Yunan filozofu ve tabibi Calinus'un (Galeinius) bazı eserlerini Farsça'ya tercüme ettiğini ve bu tercümelerden; 1-Galib-i Kutubi, 2-Kitab Menafi'-i A'za, 3-Hısbu'l-Beden adlarındaki eserleri ismen zikretmiş¹³⁴ ancak bunların nüshaları ve nerede bulduklarına dair bir bilgi kaydetmemiştir.

8.2-Dil, edebiyat ve lügate dair eserleri:

Hubeys et-Tiflîsî'nin farklı bilimsel alanlarda olduğu gibi dil ve lügat alanında da eserler kaleme almasından dolayı Memmedli, bu eserlerin onu edip, edebiyat bilimcisi, şair olarak da tanınmasına olanak sağladığını kaydetmiştir.¹³⁵

1-Beyânu't-Tasrîf: Farsça olarak kaleme alınan bu eser, muhtemelen Hubeys'in kaleme aldığı ilk eseridir. Zira 548/1153 yılında telif edilmiş olan Kânûnu'l-Edep ile 558/1163 yılında telif edilmiş olan Vücûhu Kur'an'ın mukaddimelerinde bu eserden bahsedilmiştir.¹³⁶ Ahmet Ateş'e göre de Anadolu'da kaleme alınan ilk eserlerden biridir. Bu eserin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi nr. 3246'da muhafaza edilmektedir.¹³⁷ Memmedli'ye göre, şiir hakkında bilimsel-kuramsal risale olarak tanımlanabilecek olan bu eser, Azerbaycan edebi eleştirisinin birincil yönünü teşkil eden şiir sanatı kitapları silsilesindedir.¹³⁸

2-Kânûnu'l-Edeb: Katip Çelebi'nin nadide bir çalışma olarak değerlendirdiği bu eser,¹³⁹ Arapça kelimelerin (kaidelerin) Farsça açıklamalarını ihtiva eden,¹⁴⁰ Arapça-Farsça bir sözlük olup 545'de (1150-1151) telif edilmiştir.¹⁴¹ Hacıgökmen, bu eserin aynı zamanda Arapça- Farsça karşılaştırmalı gramer kitabı olduğuna da dikkat çekmiştir.¹⁴² Ahmed Ateş, müellifin bu eseri hazırlarken kırk sekiz kaynaktan istifade ettiğini ve bu kitap kadar mükemmel bir lügat bulunmadığını belirttiğini ve faydalandığı başlıca kaynakların da önemli isimlerini zikrettiğini

¹³⁴ Hacıgökmen, s. 244.

¹³⁵ Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edepleri", s.15.

¹³⁶ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 11.

¹³⁷ Hacıgökmen, s. 245

¹³⁸ Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edepleri", s. 17.

¹³⁹ Hacı Halife, II/1310; Ayrıca bkz. İpek, s. 88; Ateş, "Hicrî VI-VIII.Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s.101.

¹⁴⁰ İpek, s. 88.

¹⁴¹ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s.12; Ayrıca bkz. Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edepleri", s. 15; İpek, s. 88.

¹⁴² Hacıgökmen, s. 247.

kaydetmektedir.¹⁴³ Araştırmacılar, müellifin bu eseri hazırlarken mukaddimeden sonra lügati kafiyele göre tertip ettiğini ve bu sözlükte önce isimleri sonra fiilleri ve nihayetinde de misaller ilave ederek tamamladığını ve örnek metinler için Arap edebiyatının klasiklerine müracaat ettiğini kaydetmektedirler.¹⁴⁴ Nağisoylu, bu eserin hazırlanmasında müellifin kırk sekiz kaynaktan istifade ettiğine ve bunların arasında Türk kökenli filozof âlim Cârullah Zemahşeri'nin Arapça yazdığı Mukaddamât al-Adab eserinin özel yere sahip olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁴⁵ Memmedli, bu eserin sonunda maddeyi-tarih şiirle verdiğini ve bu durumun Hubeyş'in şairliğine de delalet ettiğini kaydetmiştir.¹⁴⁶ Sadıkova, Hubeyş'in bu çalışmayla Fars sözlükçülüğüne yenilik getirdiğini, alfabe dizisiyle sözlük hazırlamanın temelini attığını, geleneksel Arap-Fars çeviri sözlüklerinin gelişimine ve ansiklopedik Fars sözlüklerinin hazırlanmasına öncülük ettiğini kaydetmiştir.¹⁴⁷

Araştırmacılar, kitabın 15 Cemâziyelevvel 548'de (8 Ağustos 1153) istinsah edilen bir nüshasının (müellif hattı olması da mümkündür) Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Mehmed Hafîd Efendi, nr. 434),¹⁴⁸ bir nüshasının da Ayasofya kütüphanesinde (nr. 472)'de muhafaza edildiğini kaydetmişlerdir.¹⁴⁹ İstanbul'daki diğer nüshalar ise; (Velîyeddin nr.3131,3132; Yenicami. nr. 925/5, nr. 373-384) koleksiyonlarında kayıtlıdır. İstanbul dışında da nüshaları (Bodleian, nr. 1571/3; Ethé, nr. 2276) mevcuttur.¹⁵⁰ Hacıgökmen, bu eserin Molla Kurban Celil tarafından h.1217/1802 senesinde istinsah edilmiş yazma bir nüshasının Azerbaycan El Yazmaları Enstitüsü Kütüphanesi'nde (nr. B.-796/3830)'a kayıtlı mecmuanın (V. 301b-321a) içinde yer aldığını kaydetmiştir.¹⁵¹

¹⁴³ Ateş, "Hicrî VI-VIII.Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s.101.

¹⁴⁴ Ateş, "Hicrî VI-VIII.Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s.101; Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edepleri", s.15.

¹⁴⁵ Nağisoylu, "Azerbaycan Sözlükçülüğü Tarihine Bir Bakış", s. 6.

¹⁴⁶ Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edepleri", s. 15.

¹⁴⁷ Sadıkova, V/1613.

¹⁴⁸ Ateş, "Hicrî VI-VIII.Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s.101. Hacıgökmen, s. 248.

¹⁴⁹ Hacıgökmen, s.248.

¹⁵⁰ Ateş, "Hicrî VI-VIII.Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s.101.

¹⁵¹ Hacıgökmen, s. 247.

Çok sayıda yazma nüshalarının –İran’da da- bulunduğu bu eser, Sa’deddin Müstakim-zâde tarafından “Elsine-i Selâse” adıyla Türkçe’ye tercüme edildiği de kaydedilmektedir.¹⁵²

3-Nazmü’s-sülûk: Araştırmacıların, Brockelmann’a¹⁵³ atıfta bulunarak hakkında çok kısa bilgi verdikleri bu eser, lügat içerikli olup Arapça olarak telif edilmiştir ve bilinen tek nüshası ise Britanya müzesindedir.¹⁵⁴

4-Tercümân-i-Kavâfi: Farsça olarak telif edilen bu eser; edebiyat, şiir ve kafiye kurallarına dairdir.¹⁵⁵ II. Kılıç Arslan'a ithafen 1189 senesinde kaleme alınan¹⁵⁶ bu eseri, sadece Bağdatlı İsmâil Paşa zikretmektedir (Hediyetü'l-Ârifîn, I, 263).¹⁵⁷

Memmedli, bu risalenin Hubeys’i edebiyat bilimcisi ve şair olarak tanıttırıldığını kaydettikten sonra bu eserin farklı nüshalarda farklı isimler taşıdığına dikkat çekmiş ve bazı nüshalarının bulunduğu yerleri kaydetmiştir. Bunlar: Azerbaycan el yazmaları Enstitüsü’nde korunan nüsha (Tiflisî D-13/7573) ile Lügat-e Kafiye-ti Aşar adıyla kaydedilmiş (Azerbaycan El Yazmaları Enstitüsü (D-13/7574 -Tiflisî D-13/7574)’deki eserlerdir.¹⁵⁸ Sadıkova da bu eserin el yazma nüshalarının Bakü’de bulunduğunu kaydetmiştir.¹⁵⁹

Memmedli, Hubeys’in bu risalesiyle Azerbaycan şairi ve âlimi Katran Tebrizli'nin (1012–1088) temelini attığı lügatçilik geleneğini geliştirdiğini ve edebiyat bilimcisi olarak da Azerbaycan bilimcisi Hatip Tebrizli'nin (1030–1109) takipçisi olduğunu vurguladıktan sonra, eserin müellifinin mukaddimesinde belirttiğini kaydettiği içerik hakkında şu bilgileri nakletmiştir. “*Mukaddimesinde işaret edildiğine göre bu kitap; şiire eğilimli, şiir yazmaya başlayanlara, şairlere yardım, onları zor ve erden kafiyelerle (uyaklarla) tanıştırmak amacı güder. Risalenin ana kısmı Arapça kafiye kelimelerin Farsça karşılığını sergileyen lügattir ve o, “elif” uyaklı sözcüklerle başlar. Burada Fars şiirinde kafiye için*

¹⁵² İpek, s.88; Nağısoylu, “Azerbaycan Sözlükçülüğü Tarihine Bir Bakış”, s. 6-7.

¹⁵³ Brockelmann, I, 893.

¹⁵⁴ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur’an, s. 14; İzgi, “Hubeys et-Tiflîsî” DİA, XVIII/268-270; Hacıgökmen, s. 245; Memmedli, “11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edepleri”, s. 15.

¹⁵⁵ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur’an, s. 13; Hacıgökmen, s. 245; Nağısoylu, “Selçuklular Devrinin Ünlü Bilim Adamı Hubeys Tiflîsî”, s.488.

¹⁵⁶ Hacıgökmen, s. 245.

¹⁵⁷ İzgi, “Hubeys et-Tiflîsî” DİA, XVIII/268-270; Hacıgökmen, s. 245.

¹⁵⁸ Memmedli, “11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edepleri”, s. 15.

¹⁵⁹ Sadıkova, V/1614.

işlenen Arap kelimeleri uyaklaşan harflere göre alfabe sırasıyla düzölmüştür, önce iki harften, sonra üç, daha sonra dört, beş, altı, yedi harften ibaret uyaklı kelimeler verilmiştir. Lügat, uyaklaşan sözcüklerin dilbilgisel çalarlarının, kafiye oluşturan harf ve hareketlerin, kafiye türlerinin düzenini, kafiyeler dizimindeki keşifleri içerir.”¹⁶⁰

Ali İpek ise, bu eser hakkında şu bilgileri kaydetmiştir: “Hubeyş et-Tiflîsî bu eseri, II. Kılıç Arslan'ın emriyle telif etmiştir. İrec Afşar'ın tespitlerine göre bu eserin 928/1521-22 tarihli bir nüshasının, Medrese-i Âli-i Sipehsâlâr Kütüphanesinin 362. numarada kayıtlı olup bu kitabın mukaddimesinin bir bölümü “Tarîh-i Edebiyat Der İran'ın II/988'de yayınlanmıştır.”¹⁶¹

5-Kânûnu'l-Lübâb: Farsça olarak tahkiki yapılan Vücûhu Kur'an adlı eserin önsözünün dışında bir kaydına rastlayamadığımız bu kitap ise hikmetle ilgili olup¹⁶² muhtemelen edebi ve hikmetli sözlerden oluşan felsefe türünde bir eserdir.

8.3-Rüya yorumculuğuna dair eserleri:

Müellif, muhtemelen sultanın rüyalarına tabir yaparken diğer insanların da bu ihtiyacına cevap vermenin gerekliliğine kanaat getirmiş ve bu sebeple ulaşabildiği kadarıyla dönemine kadar kaleme alınmış kitapları derleyip daha sistemli pratik açıdan kullanılabilir bir rüya kitabı telif etmiştir.

1-Kâmilü't-Ta'bir: Müellif, Farsça olarak kaleme aldığı ve rüya yorumlarını içeren bu eserini, mukaddimesinde belirttiği üzere Sıhhatü'l-Ebdân'ı bitirdikten sonra yazmıştır.¹⁶³ Müellifin bu eseri hakkında çalışma yapan araştırmacılar; eser hakkındaki en güzel değerlendirmeyi yine eseri telif eden Hubeyş et-Tiflîsî'nin mukaddimesinde ifade ettiğini kaydedip nakilde bulunmuşlardır. Bu mukaddime müellif der ki: “Kitâbü Sıhhat al-abdân'ı ikmâl edince farsça yazılmış ve her rüyayı üstadların kavilleri ile şerh ve tevil ederek, alfabe sırasına konulmuş tâ'birnâmelere baktım. Kimse bu ilimde kâmil ve her şeyi ihtiva eder bir rehber meydana getirmemişti. Zahmet ve sıkıntı çekerek, Sultan-ı Muazzam Ebü'l-Feth Kılıç Arslan b. Mes'üd için böyle bir kitap yazdım... Malûmatı bu ilimde meşhur olan *Dânyal'ın Kitâb al-usül 'u, Ca'far-i Şâdik'ın Kitâb-i taksim'i, Muhammad b. Sirin'in Kitâb-i Cavami'i* (vefatı h. 110), *İbrahim-i Kirmânî'nin Kitâb-i*

¹⁶⁰ Memmedli, “11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edipleri”, s.15.

¹⁶¹ İpek, s. 88.

¹⁶² Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s.12.

¹⁶³ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 13; Hacı Halife, II/1379-1380.

Dustür'u, Cabir-i Mağribi'nin Kitâb-i Irşâd'ı, İsmail b. Eşhas'ın Kitâb-i Ta'bir'i, Abdüsselâm b. Hasan'ın Kenzü'r-rü'ya al-Me'münî'si, Abdüs'ün Beyânu't-Ta'bir'i gibi eserlerden ve müteferrik kitaplardan topladım ve adını Kâmilü't-Ta'bîr koydum. Zira Farsçada bundan daha mükemmeli yazılmamıştır ve insafla tetkik eden anlar ki, bu eser insanı başka birçok kitaplardan müstağni eder.”¹⁶⁴ Eser hakkında İran'da Muhtar Kumeyli'nin özel araştırması mevcuttur.¹⁶⁵

Eserin içeriği; rüyaya dair bazı bilinmesi gereken hususları mukaddimesinde on beş fasıl olarak açıkladıktan sonra eseri ana kısmı olan rüya yorumlarını alfabetik sıraya uygun bir şekilde kaleme almıştır.¹⁶⁶ Ahmed Ateş, mukaddimedeki on beş fasılın şunlar olduğunu kaydetmiştir: “1. Rüyanın mizacını bilmek. 2. Rüyanın acibeleri. 3. Nefs ve ruhu anlatır. 4. Rüyanın doğruluğunu bildirir. 5. Rüyanın yalan ve doğrusu. 6. Rüyalar arasındaki, zıddiyeti bildirir. 7. Rüyanın farklarını bildirir. 8. Tâbir edicinin doğru bilmesi için fal ve zecri bildirir. 9. Unutulmuş rüyalar. 10. Câhil adam sözü ile rüyayı te'vil etmek. 11. Vakit ve hâllerin değişmesi ile rüyanın değişmesi. 12. Tâbirin kaç türlü olduğu hakkında. 13. Muabbire sual soran ve vaziyete dikkat etmek hakkında. 14. Rüyanın kaç türlü tâbir olduğu hakkında. 15. Tâ'biri maktûb olan meseleleri bilmek hakkında.”¹⁶⁷

Gerek eserin nüshalarının çokluğu gerekse Türkçeye beş ayrı tercümesinin yapılmış olması ve birçok kez yayınlanmış olması da onun çok beğenildiğinin bir işaretidir.¹⁶⁸

Eserin tercümeleri:

a. II. Murad devrinde Beylerbeyi Karaca Bey'in emriyle adı bilinmeyen bir kişi tarafından yapılan tercümenin mütercim hattı

¹⁶⁴ Hacı Halife, II/1379-1380; Eser hakkında yapılan araştırma çalışması için bkz. Muhtar Kumeyli, “Çend vâye-i Nâdir der Kâmilü't-Ta'bîr Hubeys Tiflîsi”, Âyine-i Mîras, ss. 201-217; Ateş, Ahmed, “Hicrî VI-VIII.Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler”, s. 97; Hacıgökmen, s. 245-246. İzgi, “Hubeys et-Tiflîsi” DİA, XVIII/268-270; İpek, s. 88; Memmedli, “11.-14. Yüzyılların Tiflîsi Nispeli Edipleri”, s.17.

¹⁶⁵ Kumeyli Muhtar, “Çend vâye-i Nâdir der Kâmilü't-Ta'bîr Hubeys Tiflîsi”, Âyine-i Mîras, İran, ss.201-217.

¹⁶⁶ Hacı Halife, II/1379-1380; Ayrıca bkz. Ateş, “Hicrî VI-VIII.Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler”, s.97; Memmedli, “11.-14. Yüzyılların Tiflîsi Nispeli Edipleri”, s.17; Hacıgökmen, s. 245-246; İzgi, “Hubeys et-Tiflîsi” DİA, XVIII/268-270.

¹⁶⁷Ateş, “Hicrî VI-VIII.Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler”, s. 97.

¹⁶⁸ İzgi, “Hubeys et-Tiflîsi” DİA, XVIII/268-270; Hacıgökmen, s. 245-246; Ahundova, s. 39; Memmedli, “11.-14. Yüzyılların Tiflîsi Nispeli Edipleri”, s. 17.

nüshası Bursa Müze Kütüphanesi (nr. E 4/ 1241)'nde bulunmaktadır.

b. Yavuz Sultan Selim adına yine kimliği bilinmeyen bir mütercim tarafından yapılan çevirinin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde (Revan köşkü, nr. 1769) bulunmaktadır.

c. Kevâmilü't-ta'bir, Bevaziç'de doğup Musul'da yaşayan Hızır b. Abdulhadî'ye¹⁶⁹ Kanuni Sultan Süleyman tarafından eserin tercüme edilmesi görevi verilmiş o da bunu gerçekleştirmiştir. (Süleymaniye Kütüphanesi Hekim Oğlu Ali Paşa, nr. 591).¹⁷⁰ Nağisoğlu, Hızır Bevâzic'inin bu çevirisinden bahsedip içerisinde yaklaşık 1780 Türk kökenli kelimenin Arapça ve Farsça karşılıklarının verilmesinden dolayı Arapça-Türkçe sözlük gibi değerlendirilebileceğine de dikkat çekmiştir.¹⁷¹

d. Kadıl-kudat Çelebi için kendisini Muhib diye tanıtan bir kişi tarafından yapılan bu tercümenin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi (Laleli, nr. 2926)'nde kayıtlıdır.

e. Mir Azam Şah Miskin tarafından Çağatay Türkçesine yapılan çevirinin bir nüshası Berlin Königlich Bibliothek'tedir (nr. 162).¹⁷²

Eserin basımları: Eser ayrıca birçok defa basılmıştır (Tahran 1265, 1284, 1302, 1346, 1352, 1355; Bombay 1302).¹⁷³

Eserin nüsha bilgileri: İstanbul'daki nüshaları: Ayasofya 2010, Ayasofya 2007, Fatih 3648, Fatih 3655, Fatih 3656, Ayasofya 2008, Fatih 3654, Laleli 2926, Ayasofya 2009, Revan Köşkü 1769, Umumi 2926, Hekimoğlu 591 gibi koleksiyonlarda farklı özelliklerde farklı istinsahları mevcuttur.¹⁷⁴ Kamilü't-ta'bir'in bir nüshası Antalya Tekelioğlu Kütüphanesinde (nr. 2142)'ye kayıtlı olarak muhafaza edilmektedir.¹⁷⁵ Ayrıca Mir A'zâm Şah Miskin tarafından yapılmış (W.Pertsch, Verzeichhnis der türkischen Handschriften zu Berlin. Nr.162) bir nüsha daha mevcuttur.¹⁷⁶

¹⁶⁹ İpek, s. 88; Ahundova, s. 39.

¹⁷⁰ Hacı Halife, II/1379-1380; Ayrıca bkz. İzgi, "Hubeys et-Tiflisi" DİA, XVIII/268-270.; Hacıgökmen, s. 245-246; Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflisi Nispeli Edipleri", s.17.

¹⁷¹ Nağisoğlu, " Azerbaycan Sözlükçülüğü Tarihine Bir Bakış", s.12.

¹⁷² İzgi, "Hubeys et-Tiflisi" DİA, XVIII/268-270; Hacıgökmen, s. 245-246; Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflisi Nispeli Edipleri", s. 17.

¹⁷³ İzgi, "Hubeys et-Tiflisi" DİA, XVIII/268-270.

¹⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ateş, "Hicri VI-VIII. Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s. 98-99.

¹⁷⁵ Hacıgökmen, s. 245-246.

¹⁷⁶ Ateş, "Hicri VI-VIII. Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s.100.

Eserin, Kevâmilü'-t-Tabir adıyla yapılan baskısı da; Azerbaycan Elyazmaları Enstitüsü (D-13/9989 -Tiflîsî D-13/9989)'de bulunmasının¹⁷⁷ yanı sıra Taşkent ve Bakü Kütüphanelerinde de mevcuttur.¹⁷⁸

Kâmilü't-Tedbîr: İçeriği ve dili hakkında bilgi edinemediğimiz eser hakkındaki tek malumat, Brockelmann'ın, Türkiye'de Selim Ağa Kütüphanesi (nr. 545)'de bulunduğu dair kaydından ibarettir.¹⁷⁹

8.4-Tiflîsî'nin astronomi ile ilgili telif ettiği eserler:

Farklı ilmi sahalarda çalışma yapan müellifimiz astronomi hakkında da dikkate değer çalışmalara imza atmış birisidir. Esin Kaya'nın kaydettiğine göre; müellif astronomi ile ilgili kaleme aldığı eserlerde; yıldızlar üzerinde yoğunlaşmış, yer merkezli evren sistemi hakkında bilgi vermesinin yanı sıra Güneş ve Ay'ın yerle münasebetlerine de dikkat çekmiştir. Ayrıca on iki yıldız grubundan oluşan bu sistemin Güneş ve Ay'a göre pozisyonları ve onların açısız değerleri hakkında da bilgi vermiştir. Esin Kaya, bu değerlendirmeden yola çıkarak bu işlemlerin yapılmasında belli bir seviyede matematik bilgisine ihtiyaç duyulduğunu dolayısıyla Hubeys et-Tiflîsî'nin aynı zamanda bir Matematikçi olduğuna da hükmedileceğini vurgulamıştır.¹⁸⁰

1-Beyânu'n-Nücûm: Nüshasına henüz rastlanılmadığı ifade edilen bu eser, Farsça olarak Kânûnu'l-Edeb'ten önce telif edilmiştir. Zira bu eserden Kânûnu'l-Edeb'in mukaddimesinde bahsedilmiştir.¹⁸¹

2-El-Medhâlu ile İlmi'n-Nücûm: Müellif Farsça olarak telif ettiği bu eserini Kitâbü Telhîsî Ale'l-Kur'an adlı eserden sonra¹⁸² Kânûnu'l-Edeb'ten önce yazmıştır.¹⁸³ Cevat İzgi, bu eserin yedi bab ve 134 fasıl üzerine tertip edilip bir de alfabetik fihristin eklendiğini kaydeder. Ayrıca İzgi, müellifin bu eserin önsözünde,

¹⁷⁷ Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edepleri", s.15.

¹⁷⁸ Sadıkova, V/1613-1614.

¹⁷⁹ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 13.

¹⁸⁰ Esin Kaya, "Türkiye Selçuklularında Bilimsel Çalışmalar", Türkler Ansiklopedisi, Yeniçağ Türkiye Yayınları, Ankara 2002, VII, s. 833. Ayrıca bkz. Kaya, "Türkiye Selçuklularında Astronomi", s. 89.

¹⁸¹ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 11; Hacı Halife I/262; Ateş, "Hicrî VI-VIII.Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s.101; Hacıgökmen, s. 246; İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270; Kaya, "Türkiye Selçuklularında Bilimsel Çalışmalar", VII/832.

¹⁸² Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 13; İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270; Kaya, "Türkiye Selçuklularında Bilimsel Çalışmalar", VII/832.

¹⁸³ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270.

astrolojiyle ilgili herkesin kolayca okuyup anlayabileceği bilgilerden, bu ilmin değerinden ve yararlarından söz ettiğini ayrıca bunun şeriata aykırı olmaması gerektiğini kaydettiğini nakletmektedir.¹⁸⁴ Eserin Fâtih Sultan Mehmed'in kütüphanesi için istinsah edilen bir nüshası da Nuru Osmaniye Kütüphanesi'nde (nr. 2803/1) kayıtlıdır.¹⁸⁵

3-Usûlü'l-Melâhim: Müellif, Kânûnu'l-Edab'ten önce Arapça ve Farsça dillerinde telif ettiği¹⁸⁶ eserin önsözünde; padişahların ve diğer ileri gelenlerin melhame'ye dair eserlere çok rağbet ettiklerini görünce konuyla ilgili muhtasar bir kitap yazma gereği duyduğunu ve eseri 28 bab üzerine tertip ettiğini yazmaktadır.¹⁸⁷ Eser, güneş tutulması, fırtına vb. meteorolojik olaylardan çıkarılan astrolojik hükümleri konu edinmiştir.¹⁸⁸ Bu eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde (Ayasofya nr. 2706)'ya kayıtlı olarak muhafaza edilmektedir.¹⁸⁹ Melhametü Danyal olarak İran'da basılmıştır (Tahran-1340).¹⁹⁰ Eserin "Melhemeyi Daniyal" adındaki bir nüshası da (S. Petersburg) bulunmaktadır.¹⁹¹ Anadolu'da astroloji üzerine bilinen ilk Türkçe eser olan ve (ö. 881/1408-1409 yılından sonra olan) Yazıcıoğlu Sâlih¹⁹² tarafından telif edilen Şemsiyye adlı eser üzerine çalışma yapan Âmil Çelebioğlu, onun bu eseri hazırlarken Ebû'l-Fadl Hubeys et-Tiflîsî'nin Melhameyi Danyal ve Beyanü'n-Nücum adlı eserinden istifade ettiğinden bahsetmiş ve bu eserlerin Yazıcıoğlu üzerinde ciddi etkisine dikkat çekmiştir. Bu etkiye işaret etmek üzere de Yazıcıoğlu'nun şu beyitlerini kaydetmiştir.¹⁹³

*Hem Hâkîm akvâlini ez-hayr û şer
Tâpuna şerh ideyim iy Mu'teber.*

*Bir acep söz söylemiş aydur Hubeys
Çıka şardân Pâdişah yaya habeş.*

¹⁸⁴ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270.

¹⁸⁵ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270.

¹⁸⁶ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 10, 13; Ateş, "Hicrî VI-VII. (Xı-Xıv.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s. 103.

¹⁸⁷ Hacıgökmen, s.246.

¹⁸⁸ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270.

¹⁸⁹ İlyas Çelebi, "Fiten ve Melâhim", DİA, XIII/149- 153.

¹⁹⁰ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270; Hacıgökmen, s. 246.

¹⁹¹ Sadıkova, V/1614.

¹⁹² Yazıcıoğlu hakkında bkz. Atilla Batur, "Yazıcı Sâlih", DİA, Cilt 43/360-361.

¹⁹³ Âmil Çelebioğlu, Yazıcı Sâlih ve Şemsiyye'si", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sayı: 1, 1975, ss.171-216, s.183.

*Hem Hubeys'in bunda var bir hoş sözü
Kılmış istinbat kitabdan kendüzi.*

*Hem şına leşker delim uğraşa ceys
Yimişe âfet irişe dir Hubeys*

*Akla bü'l-Faz'ün sözündedür şebât
Zîra yağmursuz az olur nebat.*

*Turmaya hergiz kaçan kul var ne kim
Böyle buyurmuş Ebu'l-Fadl-ı Hakîm.¹⁹⁴*

8.5-Dini ilimlere dair eserleri:

Hubeys et-Tiflîsi, dil ve edebiyat, tıp ve astronomi gibi pozitif bilimlerin yanı sıra dini ilimlerin temel kaynağı olan Kur'an ilimleri üzerinde de ciddi çalışmalara imza atmış, müfessirler açısından müşkül sayılabilecek konularda eserler telif etmiştir. Bu durum onun bu alanda da yüksek bir ilmi düzeye sahip olduğunu göstermiştir.

1-Kitabü Vücûhü'l-Kur'an: Müellifin Konya'da 558/1163 yılında Farsça olarak telif ettiğini belirttiği bu eser,¹⁹⁵ Mehdi Muhakkik tarafından tahkik edilip 1340/1922 yılından itibaren Tahran'da birkaç kez daha basılmıştır.¹⁹⁶ Muhtemelen İran kütüphanelerindeki mevcudiyetini tespit edemeyen Cevat İzgi, bilinen tek nüshasının Âtîf Efendi Kütüphanesi (ek. nr. 1316)'nde kayıtlı olduğunu kaydetmiştir.¹⁹⁷

2-Et-Telhîs fi ilelî'l-Kur'an: Müellifin 558/1163 yılında Arapça olarak kaleme aldığını ve üç fasla ayırdığını belirttiği, bu üç faslın her birinde ele alınan konulara işaret ettiği eserin mevcut nüshası eserin sadece birinci faslını ihtiva edip Süleymaniye Kütüphanesi (Lâleli, nr. 62/2)'nde mevcuttur.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Çelebioğlu, s.183.

¹⁹⁵ Et-Tiflîsi, Vücûhu Kur'an, 11; Hacıgökmen, s. 245.

¹⁹⁶ Et-Tiflîsi, Vücûhu Kur'an, (Tahkik: Mehdi Muhakkik), 1340.

¹⁹⁷ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsi" DİA, XVIII/268-270; Müellifin hayatına da kısaca değinilen ve eser hakkında İran'da yapılan makale çalışması için bkz.. A'zam Perçem; Pervin Fenâyî; Kârkerd-i İlm-i Der âlet der Kesreti Mânayî-i Vücûh-i Kur'an", Mütalâat-i Kur'ânî, Yaz/1392, Yıl: 4, Sayı:14, ss.121-145. İran.

¹⁹⁸ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsi" DİA, XVIII/268-270.

3-Cevâmiü'l-Beyân ve Tercümânü'l-Kur'an: Kur'an'daki harf tertibi ve hece düzeni hakkında bilgi veren eser, isimlerin, fiillerin ve harflerin kısımları hakkında bilgi içermektedir.¹⁹⁹

8.6-Mesleklere dair kaleme aldığı eser:

Beyânü's-Sinaat: Farsça olarak telif edilmiş ve yirmi babdan meydana gelen bu eser yayımlanmış olup (Tahran 1336 hş.) kimya ilmi, değerli taşlar, cam ve bunların boyanması, boya terkipleri, kılıç, bıçak ve ustura gibi aletlere su verilmesi, deri tabaklama ve boyama teknikleri, mürekkep yapımı, hayvanların özellikleri, değerli taşlar ve madenlerin özellikleri, elbiselerden leke çıkarma teknikleri gibi çok çeşitli konuları içermektedir.²⁰⁰ Ahmet Acıduman ve Berna Arda'nın, "Tıp Tarihi Açısından Hubeys b. İbrahim et-Tiflîsî: Eserleri, Katkıları" başlıklı kaleme aldıkları makalede Hubeys'in hayatına ve eserlerine dair kısaca bilgi verdikten sonra makalede sadece Beyânü's-Sinaat adlı eserdeki tıbbi konuların analizine yer vermişlerdir.²⁰¹

Hacıgökmen'in kaydına göre; Hubeys Tiflîsî eserin mukaddimesinde şöyle yazmıştır: "Ben Beyânü'n-Nücûm adlı eseri bitirdikten sonra, küçük risaleyi yazmaya başladım. Maksadım çeşitli sanatlardan bahsetmektir. Onlar hakkında muhtelif Arapça risalelerden bilgiler topladım ve çeşitli sırları beyan ettim ki, onları müellifler kitaplarında sır gibi saklamışlar. Kitabû Beyânü's-Sanaat diye adlandırdım. Her başlık altında zikrolunan sanatın müdrikliğini açıkladım ki, inşaallah okuyan çabuk kavrasın. Eğer bu kitap bir kimsenin eline geçer ve o şahıs bu kitaptan fayda hâsil ederse, beni iyi dualarla ansın. Bu benim hakkımda bir anı olarak kalır."²⁰²

Çaycı bu eserle ilgili yaptığı çalışmasında; eserin 884/1486 yılında istinsah edildiğini Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya bölümü 3574 numarada kayıtlı olduğunu ve talik hat ile Farsça olarak yazılmış olup 99 yapraktan meydana geldiğini kaydetmiştir.²⁰³

¹⁹⁹ Et-Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, s. 12

²⁰⁰ İzgi, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270; Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edipleri", s. 17; Hacıgökmen, s. 247. Eser içeri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Çaycı: İbrahim Kunt; "Beyânü's-Sinâ'a İsimli Yazma Eserde Bulunan Zanaat Konusundaki Bazı Açıklamalar", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 24 / 2010, s. 428-430; İpek, s. 87.

²⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Acıduman: Berna Arda; "Tıp Tarihi Açısından Hubeys b. İbrahim et-Tiflîsî: Eserleri, Katkıları", Tıp Bilimleri Dergisi, (AÜTFM) 2014,67(2). ss.51-56.

²⁰² Hacıgökmen, s. 247.

²⁰³ Çaycı-Kunt, s.429.

Eserin, Halîl b. Abdurrahman tarafından Türkçeye muhtasar bir tercümesinin yanı sıra (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 925/5, vr. 373-384)²⁰⁴ başka nüshaları da mevcuttur. Eserin nüshalarının bulunduğu yerler: Azerbaycan Elyazmaları Enstitüsü, D-2142 (Tiflîsî D-2142)²⁰⁵ Bakü'de Yazmalar Enstitüsü arşivinde eserin h. 1217 - m. 1802 yılında Molla Kurban b. Celil tarafından istinsah edilmiş yazma bir nüshası bulunmaktadır (Tiflîsî D-2142). Giorgi Mihalyeviç, onun tercümesini Rusça olarak yayımlanmıştır.²⁰⁶

9- Hubeyş et-Tiflîsî'nin ölümü ve mezarı:

Meşhur bilgin Hubeyş b. İbrahim et-Tiflîsî'nin biyografisine dair hiçbir hususta net bilgi elde edemediğimiz gibi vefat yeri ve vefat tarihi ile ilgili de net bir bilgiye sahip değiliz.²⁰⁷ Onun vefat tarihini Kâtip Çelebi ve İsmail Paşa 629/1231 tarihi olarak verirken bazı araştırmacılar da bu bilgiden hareketle aynı tarihi vermişlerdir.²⁰⁸ Ancak vefat tarihi olarak 600/1203-1204 tarihi de verilmektedir.²⁰⁹ 629/1231 tarihi üzerinde değerlendirme yapan araştırmacılar; onun 545/1150 yılında telif etmiş olduğu Kânûnu'l-Edep eserinden itibaren 80 yıl yaşamış olma ihtimalini makul görmediklerinden bu tarihi doğru görmemektedirler.²¹⁰ Dolayısıyla onun vefat tarihinin 600/1203-1204 olma durumunu daha makul görmektedirler ki, kronolojik tarihi vakaları dikkate alarak aynı kanaati paylaştığımızı belirtmek durumundayız. Abdullah Kaya, Hubeyş'in vefat tarihi olarak 629/1231 tarihini verip vefat yeri ve mezarı hakkında bilgi olmadığını belirtmekle birlikte onun Sivas'taki Muhammed b. Ebu Bekir et-Tiflîsî'nin dedesi olduğu iddiasını ve Sivas'taki Tiflîsî ailesiyle ilişkisinin olabileceğinin bahsini kaydetmiştir.²¹¹ Hubeyş et-Tiflîsî'yi Kayseri Gevher Nesibe Hatun Tıp medresesinin ilk müderrisi olarak kaydeden Hacıgökmen, vefat yerini de "muhtemelen Kayseri'de

²⁰⁴ İzgi, "Hubeyş et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270; Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edipleri", s. 17; Hacıgökmen, s.247; ayrıca bkz. Çaycı-Kunt; s. 428-430.

²⁰⁵ Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edipleri", s. 15.

²⁰⁶ Memmedli, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edipleri", s. 17.

²⁰⁷ Kaya, "Türkiye Selçuklularında Astronomi", s. 89.

²⁰⁸ Hacıgökmen, "Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine", s. 243; Kasap, Murat, Gürcistan Alimleri,

²⁰⁹ İzgi, "Hubeyş et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270.

²¹⁰ Hacıgökmen, "Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine", s. 243.

²¹¹ İzgi, "Hubeyş et-Tiflîsî" DİA, XVIII/268-270; Kaya, "Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlimi Hayat ve İlim Adamları", s. 230; Kaya, "Türkiye Selçuklularında Astronomi", s. 89.

vefat etmiş ve burada defnedilmiştir”²¹² şeklinde muhtemel bilgiyle değerlendirmiştir. Bu hususun değerlendirmesini çalışma içerisinde yaptığımız için Hubeys et-Tiflisi'nin kabrinin Sivas ya da Konya'da olma ihtimalinin daha yüksek olacağı kanaatindeyiz.

Sonuç:

Müslümanlara ilim-kültür sahasında katkıda bulunmuş, var olduğunu telif ettiği değerli eserlerle ispat etmiş bir ilmi şahsiyetin muhtemeller üzerine kurgulanan biyografisiyle karşılaşmak tabii ki böyle bir âlimi iyi tanıyamama noktasında üzücü bir durumdur. Ancak şunu belirtmeliyiz ki, bugüne kadar tespit edilen ve içerikleri hakkında az çok bilgi paylaşımlarında bulunan eserlerinde müellifin hayatına dair ciddi bilgilerin olmamasıyla; adeta hayatımı değil eserlerimi öğrenmeye ve anlamaya çalışın, diyen bir bilge şahsiyetle karşılaştık. Müellifin eserlerinde insanı merkeze aldığını, insanın münasebet kurduğu/kuracağı her alanla ilişkisini ilmi çerçevede ortaya koyduğunu, farklı ilmi sahalarda telif ettiği eserlerin isimlerinde müşahede etmekteyiz.

Müellifi te'lif ettiği eserler bağlamında şu ifadelerle değerlendirebiliriz:

- İnsan ve ruh dünyasının yansımasına işaret eden (Rüya yorumculuğu/Psikoloji) çalışmalarıyla,
- İnsan ve beden sağlığının önemine binaen gerçekleştirdiği (Tıp İlimleri) çalışmalarıyla,
- İnsan ve sorumluluğunu hatırlatan ilahi kelamın mana ve lafız ilişkisi bağlamında anlaşılmasına katkıda bulunmak için din ilimleri (özelde Kur'an'ı Kerim) çalışmalarıyla,
- İnsan ve toplum münasebetinin sağlıklı iletişim zemininde olmasına katkı sağlayan (dil, edebiyat, lügat ilimleri) çalışmalarıyla,
- İnsanın bireysel ve toplumsal manada ihtiyaçlarının karşılanması hususunda gerek duyulan mesleklerin bilgisiyle birlikte silah, sanayi ürünlerine, modern teknolojiye ve ilimlerine ışık tutacak teknik izahatları içeren (Beyânü's-Sanaat) çalışmalarıyla,
- İnsan-doğa münasebetinde tarım ve hayvancılığa dair çok değerli bilgiler paylaştığı (Botanik/Zooloji) çalışmalarıyla,

²¹² Hacıgökmen, "Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine", s. 243.

• Kur'an'daki uzayla ilgili ayetlerin hikmetini idrake çalışıp, istikbalin göklerde olduğunun mesajını sonraki nesle aktardığı (astronomi) çalışmalarıyla,

• Kur'an'daki ilmi ve tefekkürü emreden ayetlerin ışığında akli kullanmayı fikir üretmeyi, mantıksal kıyası ve uygun münazara yöntemini ortaya koyduğu (felsefe/mantık) çalışmalarıyla, bireyin ve toplumun ihtiyaç duyacağı her ilimle ilgili bilgi ve tecrübelerini paylaşmış büyük şahsiyettir. Böyle değerli niteliklere sahip Müslüman bir bilgini dua ve rahmetle yâd etmek genelde Müslümanlara, özelde ise İslâm bilginlerine düşen bir görev olduğu kanaatini paylaşsak abartmış olmayız.

Bu çalışma; Ebû'l-Fadl Hubeyş b. İbrahim b. Muhammedin hayatı hakkında -ki ihtimallerle ifade ediliyor- bilgi vermekten ziyade daha çok bu şahsiyetin telif ettiği eserleri öğrenme ve anlamayı ilke edinen alan uzmanlarına rehberlik etme hususunda katkıda bulunmaya yöneliktir.

Çalışmamızı müellifin anısına olmak üzere; Hacıgökmen'in Hubeyş Et-Tiflîsî'nin Beyânu's-Sanaat adlı eserinin mukaddimesinden yaptığı ve her bir çalışma konusuna da uyarlanabilecek şu alıntıyla sonlandırmanın uygun olacağı kanaatindeyiz: " ...Her başlık altında zikrolunan sanatın müdrikliğini açıkladım ki, inşaallah okuyan çabuk kavrasın. Eğer bu kitap bir kimsenin eline geçer ve o şahıs bu kitaptan fayda hâsıl ederse, beni iyi dualarla ansın. Bu benim hakkımda bir anı olarak kalır." ²¹³

²¹³ Hacıgökmen, s. 247.

KAYNAKÇA

- Aciduman Ahmet, Arda Berna; "Tıp Tarihi Açısından Hubeys b. İbrahim et-Tiflîsî: Eserleri, Katkıları", Tıp Bilimleri Dergisi, (AÜTFM) 2014, 67 (2). ss.51-56.
- Ahundova, Telli, "Medeniyet Tarihinde El Yazma Eserlerin Kaynak Olarak Kullanılmasında Azerbaycan Örneği", <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/pdf>, ss. 35-48.
- Arslan Halil; II. Kılıç Arslan'ın Çocukları Arasındaki Mücadeleler ve Bu Mücadelelerin Neticeleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2008.
- Ata, Ramazan; "Osman Turan'a Göre Anadolu Selçuklu Devleti Zamanında Aksaray", ESOSDER (2016), C.: 15 Sayı: 57, ss.568-578.
- Ateş, Ahmed, "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", Türkiye Mecmuası, İstanbul, 1945, C. VII-VIII, Cüz: 2, ss.94-136
- Aydın, Mustafa, "Tiflis", DİA, İstanbul 2012, XLI/151-153.
- Ateş, Erhan, "Selçuklu- Gürcü Mücadelelerinde Bir Dönüm Noktası: Didgori Savaşı (1121) ve Sonuçları" TAD, Cilt: 35, Sayı:60, ss.73-76.
- Bâbânî, Hediye'tü'l-Ârifin, <http://www.alwarraq.com> s.140.
- Bağdatlı İsmail Paşa, İzâhu'l-Meknûn, byy. Bty. II/64
- Batur, Atilla, "Yazıcı Sâlih", DİA, İstanbul 2013, XLIII/360-361.
- Bayram, Mikail, "Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam Ve Ahiliğin Doğuşuna etkisi", Türkiye Araştırmaları Dergisi Sayı: 10 (2001).
- Belâzûrî, Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Dâvud (ö.279/892), Fütûhu'l-Büldân (Çev.:Mustafa Fayda), Ankara 1987
- Brockelmann, I, 893.
- Çaycı, Ahmet: Kunt, İbrahim; "Beyânü's-Sinâ'a İsimli Yazma Eserde Bulunan Zanaat Konusundaki Bazı Açıklamalar", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24/2010, ss.428-430;
- Çelebi İlyas, "Fiten ve Melâhim", DİA, İstanbul 1996, XIII/149- 153.
- Çelebioğlu Âmil, Yazıcı Sâlih ve Şemsiyye'si", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sayı: 1, 1975, ss.171-216.
- Çetin, Osman, Türk-İslam Devletleri Tarihi, İstanbul 2009.
- Gregory Abû'l-Farac, Abû'l-Farac Tarihi I-II, (Türkçeye Çeviren: Ömer Rıza DOĞRUL), 2. Bsk. TTK Basımevi, Ankara 1987, II, 438-439.
- Hacı Halife, Mustafa b. Abdullah eş-Şehîr bi Hâcî Halife ve bi Kâtib Çelebi; Keşfü'z-Zünûn an Esâmî'l-Küttüb ve'l-Fünûn (Thk.: Muhammed Şerâfüddin), I-II, (Dârü İhyâu't-Turâsî'l-Arabî) Beyrut Ts.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali, "Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine", (Editör: Mehmet Ali HACIGÖKMEN) Selçuk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 5) I. Bsk. Konya 2011.
- Hamevî, Şihâbüddin Ebû Abdillâh Yâkût (ö. 626/1229), Mu'cemü'l-Büldân, (Thk.: Ferdinand Wüstenfeld), I-V, Beyrut 1977.
- İpek, Ali, "İlk Dönem İslâmî İlimlerde Önemli Bir Merkez Tiflis", Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yıl: 2017, Cilt: IV, Sayı: 8, ss.73-93.
- İzgi Cevat, "Hubeys et-Tiflîsî" DİA, İstanbul 1998, XVIII/ 268-270.
- Kaya, Abdullah, "Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmi Hayat Ve İlim Adamları", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt: 1/2 Kış 2008. ss. 212-242.
- Kaya, Esin, "Türkiye Selçuklularında Bilimsel Çalışmalar", Türkler Ansiklopedisi, Yeniçağ Türkiye Yayınları, Ankara 2002, VII, s. 833.
- Kaya, Seyfettin, "Türkiye Selçuklularında Astronomi", Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:2017, Cilt: 6, Sayı:1, ss.85-102.
- Kehhâle, Ömer Rıza, Mu'cem'ül-Müellifin, I-IV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut,1993/1414.
- Kocabaş Osman; Selçuklu Anadolu'sunda Fikirsel Hareket- Bilim Tarihi Serisi (IV) (ESAGEV), Ankara, s.3-4.

- Kutluer İlhan, "Hubeyş b. Hasan", DİA, İstanbul 1998, XVIII/267-268.
- Kumeyli Muhtar, "Çend vâye-i Nâdir der Kâmilü't-Ta'bir Hubeyş Tiflîsî", Âyine-i Miras, İran, ss.201-217.
- Memmedli, Şureddin, "11.-14. Yüzyılların Tiflîsî Nispeli Edipleri", Türk & İslâm Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 6, Mart 2016, ss. 11-22.
- Memmedli, Şureddin, "Konya Selçuklular Sarayındaki Tiflîsli Âlim", Turan Stratejik Araştırmaları Merkezi Dergisi, Yıl: 2010, Cilt:2 Sayı:7, ss. 100-105.
- Mustafa b. Abdullah el-Kostantiniyye er-Rûmî el-Hanefî (h. 1017-1067), İzâhu'l-Meknûn Zeylu Keşfüt-Zünûn an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Fünûn, Tahkik ve Nâşir: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut h.1413/m.1992.
- Nağisoğlu, Möhsün "Selçuklular Devrinin Ünlü Bilim Adamı Hubeyş Tiflîsî", II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Bilim ve Düşüncü Sempozyumu Özel Sayısı-Akademik Sayfalar, Cilt:11 Sayı:31, Kasım (2011) ss. 488.
- Nağisoğlu, Möhsün; "Azerbaycan Sözlükçülüğü Tarihine Bir Bakış" , Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Temmuz 2016, s.6-7.
- Özaydın, Abdülkerim, "Kılıç Arslan II", DİA, İstanbul, 1998, XXV/399-403.
- Özaydın Abdülkerim: Başar Fahameddin, İslâm Tarihi, (Kayıhan Yayınları) İstanbul, ts. VIII/149-151.
- Perçem A'zam; Fenâyî Pervin; Kârkerd-i İlm-i Delalet der Kesreti Mânayî-i Vücûh-i Kur'an", Mütâlâat-i Kur'ânî, Yaz/1392, Yıl: 4, Sayı:14, ss.121-145. İran.
- Riyâhî Muhammed Emin, "Tiflîsî Pişâheng-i Fârisî Nivîsî der Diyâr-ı Rum", Tahkikâti İrani, Âyende Dergisi, Yıl:7 Sayı:8, ss.620-625. İran.
- Sadıkova, Cemile Alikızı, "Sözlükçülük Tarihinde Farsça-Türkçe İlk Çeviri Sözlüklerinin Ortaya Çıkması", Türkler Ansiklopedisi, Yeniçağ Türkiye Yayınları, Ankara 2002, V, ss. 1612-1625.
- Süryani Patrik Mikhail, Vekainâmesi, II. Kısım, (Çev: Hrant Andreasyan), Byy. 1944.
- Şentürk Recep, "el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî", DİA, Ankara 2004, XXIX/67-68.
- Şeşen, Ramazan, "Türk-İslâmî Dönemde Türk Kültür ve Medeniyeti.", DİA, İstanbul 2012, 41/490-493.
- Et-Tiflîsî, Ebul'l-Fadl Hubeyş b. İbrahim Tiflîsî, Vücûhu Kur'an, (Thk: Mehdi Muhakkik), Tahran,1340.
- Et-Tiflîsî, Kifâyetü't-Tıb, (Tashih: Zehra Parsapür), Nâşir: Piyuhişgâh-i Ulûm-i İnsânî ve Mütâlâati Ferhengi, İran.
- Topal, Nevzat, "Aksaray'da İki Selçuklu Sultanı: İkinci ve Dördüncü Kılıç Arslan", 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Cilt: 5 Sayı:15 (2016). ss. 79-91.
- Turan, Osman, "Kılıç Arslan II", İA (MEB), İstanbul, 1977, VI/701-701.
- Türkumânî, El-Melikü'l-Eşref Ömer b. Yusuf b. Ömer b. Resûlü'l-Gassânî et-Türkümânî (ö. H.696), <http://www.khayma.com/hawaj, I/4>.
- Uslu, Recep, "Selçuklularda Müzik ve Literatürü", Türkler Ansiklopedisi, Yeniçağ Türkiye Yayınları Ankara 2002, VI. s. 258-281.
- V. MiNORSKY; "Tiflis", İA (Meb), İstanbul, 1979, XII/I, 263-279.
- Web Siteleri
- http://konapedia.net/index.php?title=Didgori_Sava%C5%9F%C4%B1
(09/04/2018)
- <http://gdd.org.tr/yazinindevami.asp?id=91>- Murat Kasap. (09/04/2018)